

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS UN ĒTIKAS NODAĻA

Filozofijas bakalaura studiju programmas

3. kursa students

Viesturs Ivbulis

Stud. apl. Nr. vi11021

**ĀRNES NESA UN RODŽERA SKRŪTONA
EKOFILOSOFIJAS NOSTĀDŅU SALĪDZINĀJUMS
BAKALAURA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. phil., asociētais profesors

Raivis Bičevskis

Rīga 2019

Anotācija

Bakalaura darbs “Ārnes Nesa un Rodžera Skrūtona ekofilosofijas nostādņu salīdzinājums” veltīts aktuālai mūsdienu problemātikai divu filosofu refleksiju prizmā. Ness un Skrūtons katrs savā veidā un kontekstā risina ekoloģiski svarīgus jautājumus par vidi, lokālo atbildību un globālajiem izaicinājumiem. Mūsdienu pasaulei nepieciešama ekoloģiska gudrība, kas ir gan pietiekami vizionāra, gan pietiekami pragmatiski konservatīva, lai civilizācijas nenonāktu totālas ekoloģiskas katastrofas priekšā. Šīs gudrības meklējumi darba ietvaros aprakstīti tajā analizēto un salīdzināto Ā. Nesa un R. Skrūtona ideju kontekstā. Abiem domātājiem ir atšķirīgi motīvi, kas viņiem liek pievērsties ekofilosofijas variācijām, taču abus vieno analogs ekoloģiski relevants mērķis.

Atslēgas vārdi: Ness, Skrūtons, ekofilosofija, dziļā ekoloģija, vides konservatīvisms, bioreģionālisms, ekofilija.

Abstract

The thesis “The comparison of ecophilosophical stances between Arne Naess and Roger Scruton” serves as a work which helps understand modern problems with the help of the reflection of two philosophers. Naess and Scruton deal with important ecological questions about the environment, local responsibility and global challenges in their own ways. The modern world needs ecological wisdom which is both visionary and pragmatically conservative to help civilisation not meet a total ecological catastrophe. These searches of wisdom are described and compared within the context of Naess and Scruton's ideas in this work. Although both of the authors have the same analogical ecological goal, both of the thinkers have varying motives, which make them turn to different ecophilosophical variations.

Key words: Naess, Scruton, ecophilosophy, deep ecology, conservative environmentalism, bioregionalism, oikophilia.

Satura rādītājs

IEVADS	5
1. ĀRNES NESA DZIĻĀS EKOLOĢIJAS NOSTĀDNES	8
1.1. Ārne Ness un ekofilosofija	8
1.2. Filozofija, ekoloģija un ekosofija.....	9
1.3. Dziļā ekoloģija.....	11
1.4. Visas dzīvības vienotība	15
1.4.1. Pašrealizācija un identifikācija.....	15
1.4.2. Cilvēks un daba	18
1.4.3. Spēcīgas - pozitīvas jūtas	22
1.5. Ekosofija un tās ieteikumi: tehnoloģijas, ekonomika un politika.....	23
1.5.1. Tehnoloģijas	24
1.5.2. Ekonomika	26
1.5.3. Politika	27
1.5.4. Vispārīgi ieteikumi dzīvei.....	28
2. RODŽERA SKRŪTONA VIDES KONSERVATĪVISMĀ NOSTĀDNES	30
2.1. Skrūtons un vides konservatīvisma ekofilosofija	30
2.2. Ekoloģiskās krīzes raksturojums un cēloņi.....	32
2.3. Ekoloģiski politiskā situācija	35
2.4. Varas decentralizācija: no globālā uz lokālo	38
2.6. Brīvā tirgus ekonomika.....	39
2.5. Par vides aizstāvju kustībām.....	40
2.7. Ekofīlija	42
2.5. Risinājumi, priekšlikumi, aicinājumi.....	45
3. ĀRNES NESA UN RODŽERA SKRŪTONA	48
EKOFILOSOFIJAS NOSTĀDŅU SALĪDZINĀJUMS	48
3.1. Kopīgais Nesa un Skrūtona ekofilosofijas nostādnēs	48
3.2. Nesa un Skrūtona ekofilosofijā atšķirīgais	51
3.3. Nesa un Skrūtona ekofilosofijas salīdzinājuma izvērtējums	54
Secinājumi	57
Pateicības.....	60
Izmantotā literatūra un avoti.....	61

IEVADS

Mūsdienu sabiedrība ar masīvo populācijas pieaugumu un sevišķi intensīvo industriālo attīstību pasaulē ir zaudējusi līdzsvaru starp dabu un cilvēku. Cilvēce ir radījusi globāla mēroga ekoloģisku krīzi, kas var pārtapt katastrofā, ja netiks veiktas ievērojamas pārmaiņas cilvēku attieksmē pret sevi un dabu, lai to nepieļautu. Šādi apgalvojumi dzirdami šodien gandrīz visur: medijos, dažāda līmeņa literatūrā, ikdienas sarunās, diskusijās un politiskajās debatēs. Šādi izteikumi izskan manifestos, populārfilosofijas blogos un jaunu “zaļo” kustību saukļos. Tie izskan arī nopietnu pētījumu un filozofisku tekstu ietvaros.

Par ekoloģisko problēmu pasaulē liecina ne tikai visaptverošais piesārņojums, vides degradācija un dabas resursu patēriņa apjomi, (par kuru ir atrodami gan sabiedrisku organizāciju, gan akadēmisku institūciju veikti pētījumi un statistikas dati), bet arī – sociālā kontekstā – vides aktīvistu protesti un starptautiskas kampaņas par zaļāku vides politiku. Nule kā notikušajās Eiropas Parlamenta vēlēšanās zaļās partijas guva pārlicinoši lielāku atbalstu, nekā citus gadus; tas pierāda, ka cilvēki aizvien vairāk sāk apzināties nākotnes ekoloģiskos riskus un vēlas, lai šī problēma tiktu risināta. Nerodot ilgtspējīgu risinājumu šodien, tiek apdraudēta sabiedrības pastāvēšana un cilvēku dzīve nākotnē. Šim atrisinājumam ir jābūt pārdomātam, ilgtspējīgam un efektīvam, lai tā gala rezultāts būtu harmonija, kurā cilvēks un daba dzīvo vienoti. Filozofi ir iesaistījušies diskusijā un arī viņu reakciju, atbilžu un jautājumu spektrs sniedzas no visaptverošām vīzijām līdz visai skrupuloziem jēdzienu, spriedumu un uzskatu analīzes piemēriem. Vieni teiks, ka ekoloģiskās problēmas risinājuma rezultātu var sasniegt, atrodot un izvēloties pareizo veidu, kā rīkoties, un to var sniegt ekoloģiska gudrība un visaptverošs skats uz dabas un cilvēka attiecībām – ekoloģiskā filosofija jeb ekofilosofija. Citi daudz piesardzīgāk runās par drīzāk mikronobīdēm izturēšanās veidā, politisku uzskatu un lēmumu lēnu evolūciju, sabiedrības kopumā pakāpenisku attieksmes maiņu.

Bakalaura darbā iecerēts aprakstīt šādas ekoloģiskas gudrības meklējumus un, iespējams (vai cerams), arī atradumus šo meklējumu gaitā ilgtspējīgai cilvēku rīcībai nākotnē. Dažādu virzienu un uzskatu filozofi ir diskutējuši un rakstījuši par nākotnes iespējām un cerībām, taču šajā darbā tiks aplūkotas divu domātāju – norvēģa Ārnes Nesa (*Arne Naess*) un brita Rodžera Skrūtona (*Roger Scruton*) – ekofilosofijas nostādnes. Pēc darba autora domām, šie domātāji plaši un dziļi aplūko cilvēka un dabas attiecību un ekoloģiskās krīzes problēmu un tās risinājumus. Turklāt Ā. Ness ir rakstījis par vides filosofiju 20. gs. otrajā pusē, kad tā strauji veidojās, kamēr R. Skrūtons dzīvo mūsdienās, un ir varējis apskatīt un analizēt tos pasaules procesus, tā arī to filosofu uzskatus, ko Ness vēl nav varējis izdarīt, (un tādējādi izdarīt arī citus secinājumus). Filosofiski interesanti ir tas, ka abu domātāju savstarpējais ideoloģiskais

kontrasts (un krasais pretstats kā cilvēkiem) ir ievērojams, un tomēr gandrīz identisks (vai vismaz ļoti līdzīgs) ir viņu ekofilosofisko refleksiju mērķis. Abi autori līdzšinējā pētniecībā nav salīdzināti, un tāpēc var uzskatīt, ka bakalaura darba tēma varētu sniegt vismaz daļēju pienesumu akadēmiskās filosofijas diskusijā gan par ekofilosofisko problemātiku, gan par darbam centrālo autoru idejām kopumā.

Bakalaura darba **mērķis** ir salīdzināt Ārnes Nesa un Rodžera Skrūtona ekofilosofijas nostādnes, paralēli meklējot un izvērtējot to sniegtos risinājumus mūsdienu ekoloģiskajai krīzei. Darba ietvaros tiek jautāts: kāds ir viņu ekofilosofijas pamatojums (uz ko tiek balstīti viņu argumenti)? Darba **uzdevumi** ir šādi:

1. Apskatīt un analizēt Ā. Nesa un R. Skrūtona ekoloģiskajai problemātikai pievērstos darbus.
2. Apkopot un daļēji sistematizēt Ā. Nesa un R. Skrūtona darbos paustās ekofilosofijas nostādnes.
3. Salīdzināt un izvērtēt abu autoru darbos paustās kopīgās un atšķirīgās idejas un uzskatus.

Bakalaura darbs sastāv no trim nodaļām. Pirmajā nodaļā analizētas un sistematizētas Ā. Nesa darbos paustās idejas un uzskati. Otrajā nodaļā analizētas un sistematizētas R. Skrūtona darbos paustās idejas un uzskati. Gan pirmā, gan otrā nodaļa strukturēta apakšnodaļās, lai sekmīgāk izvērstu katram autoram būtiskos jautājumus. Trešajā nodaļā salīdzināts kopīgais un atšķirīgais abu filosofu nostādnēs, kā arī ieskicēts viņu ideju izvērtējums jeb diskusija par tām.

Darbā galvenokārt izmantoti oriģinālie abu apskatāmo filosofu darbi. Nesa gadījumā vairāk uzmanības tika pievērsts trim viņa darbiem, lai gan sarakstīti ir arī daudzi citi teksti, kuros skarta ekoloģiskā problemātika. Vairākos viņa tekstos vērojami atkārtojumi un papildinājumi iepriekš teiktajam. Tāpēc galvenie Nesa ideju avoti bakalaura darba ietvaros bija: pirmkārt, norvēģu valodā sarakstītais un angļu valodā tulkotais darbs “Ekoloģija, kopiena un dzīvesveids. Ekosofijas aprīse” (*Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*). Šis darbs ir pamats Nesa vides filosofijai un ekofilosofijas radīšanai, kur tiek skaidrota viņa teorija par dziļo ekoloģiju un ekosofiju, (kā arī no dažādiem skatpunktiem tiek apskatīti ar vidi saistītie jautājumi, tos sīki iztirzājot un minot arī piemērus un salīdzinājumus). Otrs darbs ir vienīgā latviski tulkotā Nesa grāmata “Dzīves filosofija” (*Life's Philosophy*), kurā par ekofilosofiju ir pateikts tikai galvenais. Noturīga tēma šajā darbā ir pati dzīves filosofija, kurā Ness aicina dzīvē vadīties pēc jūtām. Dzīves filosofija ir caurstrāvojusi principā visus Nesa darbus, kas ietilpst praktiskās ētikā laukā, un tādējādi tā ir tiešā veidā saistīta arī ar Nesa ekofilosofiju. Trešais svarīgais Nesa darbs par ekofilosofijas jautājumiem ir “Gudrības Ekoloģija: Ārnes Nesa raksti” (*The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*), kas ir Nesa

jaunākais darbs un tajā var atrast jaunas vai izteiktākas Nesa ekofilosofijas detaļas, ko viņš nav tik skaidri paudis iepriekšējos darbos.

No R. Skrūtona darbiem galvenokārt izmantots viņa darbs “Kā domāt nopietni par planētu: Vides konservatīvisma gadījums” (*How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*), kas ir centrālā viņa rakstītā grāmata par ekofilosofiju. Lai gan Skrūtons pats izsakās, ka ar šo darbu nepretendē sniegt kādas ekoloģiski nemaldīgas patiesības, tomēr viņš ļoti plaši aplūko vides filosofijas vēsturi, izskatot un vērtējot tās visdažādākos aspektus: morālo, ontoloģisko, fenomenoloģisko, un jo īpaši – politisko aspektu, kā arī citus ekoloģiskās problēmas diskusiju atzarus. Tādā veidā Skrūtons rada iespaidīgu bāzi vides filosofijas izpratnei, ko izmantot ekofilosofijas radīšanā. Otrajā bakalaura darba ietvaros izmantotajā Skrūtona darbā “Kā būt konservatīvajam” (*How to be a Conservative*) tiek īsi un kodolīgi aprakstīts tas, ko britu filosofs domā par patiesību, par to, ko nozīmē būt “konservatīvam” dažādās jomās, tai skaitā – vides filosofijā.

Darba ietvaros sekundārā literatūra izmantota galvenokārt, lai skaidrotu jēdzienus, vēsturisku kontekstu un diskusiju par aplūkojamo filosofu (Nesa un Skrūtona) idejām. Par Skrūtonu pieejamā sekundārā literatūra šajā ekoloģiskajā jautājumā gan ir skopa, jo Skrūtons ir konservatīvais politiskais domātājs un viņš ir mazāk pazīstams kā vides filosofs (atšķirībā no Nesa, kas tieši šajā aspektā ir ļoti populārs). Tomēr darbā tiek izmantota Kalikota (*Callicott J.B.*) un Froudmena (*Frodeman R.*) vides filosofijas enciklopēdija (*Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*), Maikla Dūlija (*Michael Dooley*) teksts “Rodžera Skrūtona lasītājs” (*The Roger Scruton Reader*).

1. ĀRNES NESA DZIĻĀS EKOĻOĢIJAS NOSTĀDNES

1.1. Ārne Ness un ekofilosofija

Ārne Ness ir norvēģu filozofs, kurš vairāk nekā trīsdesmit gadus ir veltījis darbam semantikā, zinātnes filozofijā un sistemātiskām Spinozas un Gandi filozofijas studijām.¹ 20. gs. otrajā pusē Ness sāk pievērsties ekokatastrofas draudu apzināšanai un kopš tā laika ir daudz rakstījis par vides filozofiju, intensīvi pievērsoties ekofilosofijas jautājumiem. Ārne Ness aplūko ļoti lielu spektru ar ekoloģiskajām norisēm saistītu problēmu, meklē ekoloģiskās krīzes cēloņus un tās pārvarēšanas iespējas. Ness ne tikai veido teorētisku pamatojumu noteiktai nostājai ekofilosofijas jautājumos, bet arī aicina pašus cilvēkus izdarīt savus secinājumus un veidot savu uzskatu praktisku realizāciju dzīvē. Lai gan Nesa filozofija ir viena no daudzām vides filozofijām, tomēr tā ir vērā ņemama, jo būtiski atšķiras no vairuma ar savu “dziļo” skatījumu. Nesa pamatmērķis ir radīt “jaunu ontoloģiju”, kas postulē, ka “cilvēce ir neatdalāma no dabas”². Pilnībā ievērojot šo ontoloģiju, cilvēks negūtu pār dabu virsroku, viņš būtu integrēts dabā, un daba netiktu vairs saskatīta kā kaut kas no cilvēka atdalīts. Tādējādi cilvēks un daba būtu viens veselums un pastāvētu harmonijā.

Nesa filozofija nav tikai loģiska argumentācija, bet gan viņa paša intuīcijas izvērsums. Šī Nesa balstīšanās savā intuīcijā ir attīstījusies ilgākā laika periodā, pavadot daudz laika dabā un pārdomājot cilvēka tiešo dabas pieredzi.³ Tā rezultātā Ness izjutis intuitīvu saikni ar dabu un identificējies ar dabu veidā, kas pieejams jutekliski un intelektuāli kombinētā formā.

Nesa grāmatas *Ekoloģija, kopiena un dzīvesveids* tulkotājs no norvēģu valodas uz angļu, kā arī palīgs Nesam grāmatas pārstrādē ir filozofijas un mūzikas profesors Deivids Rotenbergs, (*David Rothenberg*). Viņš, runājot par Nesa filozofiju, norāda, ka ir daudzi, kas kritizē Nesa ekosofiju un dziļās ekoloģijas kustību, taču tajā pašā laikā neizlasa pat Nesa tekstus un līdz ar to neizprot Nesa paustās domas, kur ir viss skaidri izklāstītas filozofa pamatdomas, izmantojot dažādus pieredzē balstītus piemērus.⁴ Rotenbergs min to, ka Ness ticēja filozofijai kā gudrības mīlestībai, kas ar gudrības palīdzību ļaus rīkoties, darīt un atrast ceļu no haosa – no modernās civilizācijas radītā drauda, ka nākotnē gaidāma ekoloģiskā katastrofa.⁵ Ness izveidoja terminu ‘dziļā ekoloģija’, kas ietver gan viņa personīgo filozofiju jeb “ekosofiju”, gan plaša mēroga

¹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 1.

² *Ibid.* P. 2.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.* P. 19.

⁵ *Ibid.* P. 1.

kustību ar vides aktīvismu un cilvēku kopīgu rīcību ekoloģiskās harmonijas sasniegšanai pasaulē. Dziļā ekoloģija ir Nesa ekofilosofija, kuras mērķis ir izzināt cilvēka-dabas savstarpējo attiecību perspektīvas⁶ un rast gudrību ekoloģiski “zaļai” dzīvei.

1.2. Filosofija, ekoloģija un ekosofija

Pēc Nesa domām, filosofijā ir vieta praktisku problēmu risināšanai, arī cilvēka un dabas attiecību praktiski risināmai problēmai un tās izpratnei.⁷ Ness uzskatīja, ka gudrības mīlestība, kas ir filosofija, nav tikai vienkārša prātošana un uzskatu radīšana, tā ir gudrība, kas saistīta ar darbību.⁸ Ness norāda, ka ekoloģijas zinātne mūsdienās nevar atrisināt pastāvošo ekoloģisko krīzi, jo tā pēta organismu un vides mijiedarbību, kā arī attiecības starp pašiem organismiem, bet necenšas rast ekoloģisku gudrību dzīvei uz Zemes kopumā. Ekoloģijai un filosofijai ir kopēji risināma problēma: cilvēces vieta dabā. Ekofilosofija pirmām kārtām ir šo abu nozaru kopīgās problēmas izpēte.⁹ Ekofilosofija ir visaptverošs skats uz dabas un cilvēka attiecībām, kas skar ļoti dažādus šo attiecību kompleksus jautājumus.¹⁰ Ekofilosofijai ir jābūt tai, kas ir spējīga atrisināt cilvēka un dabas konfliktu, jo kas gan cits spēs parādīt ceļu ārā no cilvēku radītā haosa, ja ne domāšana un gudrība par lietām un norisēm?

Pievēršoties ekoloģijas zinātnei, jāsaka, ka ekoloģija atzīst vides izmaiņas mūsdienās, taču nedomā par to vērtību,¹¹ proti, par to, ka līdz ar izmaiņām iet zudumā arī kaut kas ļoti vērtīgs. Ekoloģijas atziņas nestāsta, ko mums vajadzētu darīt vai ko mēs nedrīkstētu darīt. Ekoloģijas zinātni vairāk interesē fakti un skaitļi, nevis ētikas jautājumi. Tā formulē pierādāmas hipotēzes par to, kas patiesībā notiek ar dzīves bagātību un daudzveidību uz planētas, raugoties no zinātniskā viedokļa un aplūkojot arvien jaunas izmaiņas, kas radušās cilvēka darbības rezultātā, *bet nevis* pētīt stabilus gudrībā un pieredzē balstītus skatpunktus, no kuriem tālāk izdarīt secinājumus. Ness atzīst, ka ekoloģija ir svarīga, taču to nevar uzskatīt par universālu zinātni, jo tā koncentrējas lielākoties tikai uz konkrētām teorijām par uzvedību, procesiem un attiecībām dabā,¹² taču daudz kas tiek ignorēts, un tā ir tieši filosofijas atbildība, kuras vieta ir jēgas un vērtības meklēšana, kas tiek ignorēta scientiski ievirzītos ekoloģijas pētījumos. Ness

⁶ Drengson A. Ecophilosophy, Ecosophy and the Deep Ecology Movement: An Overview // <http://www.ecospherics.net/pages/DrengEcophil.html> (Skat. 2019.23.05.) [1999]

⁷ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. xii.

⁸ *Ibid.* P. 1.

⁹ *Ibid.* P. 36.

¹⁰ *Ibid.* P. 208.

¹¹ *Ibid.* P. 24.

¹² *Ibid.* P. 39.

uzskata, ka *conservation biology* jeb saglabāšanas bioloģija – zinātnes nozare, kas vērsta uz vides aizsardzības veicināšanu – ir it kā krīzes disciplīna¹³ - gluži kā vēža bioloģija (*cancer biology*), jo tā vēlas novērst cilvēka radītās sekas jeb ekoloģisko krīzi, bet nedomā par tās cēloņiem un to profilaksi. Tomēr pat tai ir kopīgas iezīmes ar Nesa filosofiju, tādās kā saglabāšanas bioloģijas normas: piemēram, daudzveidība ir laba, ekoloģiskā komplicētība ir laba, evolūcija ir laba, biotiskajai daudzveidībai piemīt reāla vērtība.¹⁴ Ne ekoloģijā, ne citās zinātnēs netiek apgalvots, ka planēta ir brīnišķīga un kā mums būtu jādzīvo, lai šo brīnišķīgumu saglabātu. Šādu apgalvojumu un vērtību joma ir filosofijas darba lauks.

Par ekosofiju (*ecosophia*) tiek dēvēts filosofisks pasauluzskats vai sistēma, kas balstās individuālajās pārdomās un principos, ko iespaidojušas jūtas par ekosfēras dzīves apstākļiem.¹⁵ Vārda “ekosofija” priedēklis “eko” ir radies no grieķu vārda *oikos*, kura nozīme ir mājas, mājstāvēšana, ģimene. Taču šī nozīme tiek pārnesta plašākā nozīmē, ar to saprotot planētu Zemi kā mājām, par kurām nepieciešam rūpēties. Zemes ekosfēra nozīmē dzīvības pamatu uz zemes, savukārt “sofija” apzīmē gudrību no grieķu vārda *sophia*, kas apzīmē gudrību.¹⁶ Tātad ekosofija nozīmē gudrību attieksmē pret dzīvības pamatu uz zemes. Ekosofija ir domas, ko raksturo individuālās ierosmes, vērtības, principi un skatījums uz cilvēka un dabas attiecībām. Ekosofiju var būt daļēji iespaidojis darbs, kas jau tiek veikts ekoloģiskās krīzes risināšanā. Ar ekosofiju tiek domāta personīga ekoloģiskas harmonijas vai līdzsvara filosofija – kā gudrība, kurā ir gan normas, gan noteikumi, gan postulāti un hipotēzes par lietu stāvokli mūsu Visumā.¹⁷ Ekosofijas pasaules perspektīvā ļoti svarīgi ir apzināties, ko cilvēks dzīvē uzskata par būtisku un nozīmīgu. Katram cilvēkam uzskati ir kaut kādā mērā atšķirīgi, tādējādi arī ekosofijas atšķiras. Pats Ness savu ekosofiju ir mēģinājis izteikt vārdos, dēvējot to par *Ekosofiju T*¹⁸, kur “T” apzīmē Tvergasteinu (namiņu, kurā Ness dzīvoja pie Hallingskarves klints). Vairākas ekosofijas kopsummā veido ekofilosofiju kā ekoloģiskas gudrības kopumu. Ness brīžiem šos terminus gan lieto kā sinonīmus, jo šaurākā vai plašākā mērogā nozīme tiem ir viena; sakot “Nesa ekofilosofija”, ar to tiks saprasta viņa individuālā (jeb personiskā) ekoloģiskā filosofija jeb ekosofija.

Skatoties no Nesa ekosofijas, izriet tas, ka cilvēkiem samazināt dzīvības bagātību un daudzveidību uz Zemes *nav tiesību*, atskaitot gadījumus, kad nepieciešams apmierināt kādas

¹³ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 45.

¹⁴ *Ibid.* P. 46.

¹⁵ Ness A. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 15.lpp.

¹⁶ *Ibid.* 114. lpp.

¹⁷ Drengson A. *Ecophilosophy, Ecosophy and the Deep Ecology Movement: An Overview* // <http://www.ecospherics.net/pages/DrengEcophil.html> (Skat. 2019.23.05.) [1999]

¹⁸ *Op.cit.*

būtiskas vajadzības. Ness tās vajadzības, kuras dzīvē ir svarīgi un nepieciešami jāapmierina, sauc par *fundamentālajām* un *vitālajām* vajadzībām.¹⁹ Ar fundamentālajām vajadzībām cilvēks uztur dzīvību, un vitālās vajadzības skar jomas, kas dod cilvēka dzīvei dziļāko jēgu. Savukārt visas pārējās “vajadzības” varētu saukt par vēlmēm. Tās ir nevajadzīgas, jo tās neatbilst kādai no tikko nosauktajām divām vajadzībām, kas cilvēkam ir obligāti nepieciešamas, lai dzīvotu un funkcionētu kā cilvēks. Vēlmes, protams, cilvēkam ir patīkamas, tomēr tās nav obligātas un var radīt negatīvas sekas. Piemēram, Rietumu dzīvesveids ar nebeidzamām vēlmēm rada sliktus apstākļus citviet un veicina tādas problēmas kā nabadzība un piesārņojums. Ness uzskata, ka nabadzību ir jāizskauž. Un to var izdarīt, izrādot rūpes par citiem, kā arī apmierinot tikai Nesa nosauktās fundamentālās un vitālās vajadzības, nevis vēlmes, kas jēdzīgai dzīvošanai ir nevajadzīgas. Šīs vēlmes ir domātas kā cilvēka egoistiskās vēlmes, kuras pašam cilvēkam var nodarīt ierobežoti izprastu labo, taču apkārtējiem visbiežāk – slikto. Cilvēkam turpretī ir jāredz pasaule ne tikai kā savs ego, bet kā vienots un savstarpēji saistīts veselums. Cilvēkam ir jāspēj pacelties pāri savam ego, lai panāktu mērķi – ilgākā laika periodā saglabāt uz Zemes dzīvībai un labai dzīvei nepieciešamos nosacījumus.²⁰ Tas var notikt izrādot rūpes par citiem. Un tieši tāpēc Ness ir ierosinājis saukli “Lielākas rūpes par citām dzīvām būtnēm, dziļākas rūpes par cilvēkiem”.²¹ Ekosofijas saturs atklāj, ka cilvēks vēlas ņemt vērā draudošo ekoloģisko krīzi un apzināties savu novietojumu pasaulē. Ness, sakot, ka pasaulē “paliek mazāk vietas”, implicē zemes un dzīvības iznīcības problemātiku, kas arvien pieaug un tādējādi atstāj nākamās paaudzes jo sliktākā situācijā. Tā ir atbildība nākamo paaudžu priekšā, kas ir fundamentāla problēma ekosistēmas saglabāšanas ilgstamībā, lai tajā spētu dzīvot arī cilvēki nākotnē, tāpat kā dzīvojam mēs šodien. Šī tēma ir galvenā, jo tas, ko mēs darām šodien, neapšaubāmi ietekmēs visu pārējo cilvēku dzīves nākotnē. Mēs esam atbildīgi ne tikai nākamo paaudžu, bet arī visu nākotnes dzīvo būtņu priekšā. Ness to ir izteicis šādi: “Mūsdienās daudzus ir pārņēmusi nelāga sajūta, ka mūsu ekoloģiskā politika no nākotnes ņem “uz kredīta”. Ar katru dienu mazāk vietas paliek nākamajām cilvēku un pārējo dzīvo būtņu paaudzēm.”²²

1.3. Dziļā ekoloģija

Ar terminu “dziļā ekoloģija” (*deep ecology*) pirmo reizi Ness lasītājus iepazīstināja 1973. gadā. Ness nošķir ekoloģiju no dziļās ekoloģijas. Šis nošķīrums radies Skandināvijā – diskusijās starp Ārni Nesu un viņa kolēģiem Sigmundu Kvaloju (*Sigmund Kvaløy*) un Nilsu Fārlundu

¹⁹ Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 118. lpp.

²⁰ *Ibid.* 124. lpp.

²¹ *Op.cit.*

²² *Ibid.* 116. lpp.

(*Nils Faarlund*).²³ Visus vienoja sajūsma par kalniem, un šķiet, ka tieši augstie kalni un to iespaidīgums – cildenums – tik ļoti aizrāva Ārni Nesu, lai viņš radītu dziļās ekoloģijas kustību, kas aicina novērtēt dzīvību visās tās izpausmēs un veicina dziļāku saikni ar dzīvi un dzīvo. “Ejot dziļumā” nonākam pie pamata premisām, kas vēsta par to, kas dzīvē ir vērtīgs, un dziļā ekoloģija ir tā, kas piedāvā vērtību dziļumu un harmonijas atrašanu pasaulē. Šajā dziļajā vērtību slānī ir rodama *daudzveidība*, nevis vienprātība, kas liecinātu par mūsu domu un jūtu dzīves vienveidību.²⁴ Dziļās ekoloģijas normas ir dzīvības daudzveidība, komplicētība un simbioze, jo dzīvības resursi uz Zemes ir ierobežoti un tos nepieciešams saglabāt.²⁵ Dziļās ekoloģijas kustībā centrālā vieta ir vārdiem “dzīves kvalitāte”,²⁶ jo tajā tiek domāts par ilgtermiņa labklājību, cilvēkam dzīvojot saskaņā ar dabu.

Ārne Ness nācis klajā ar vispārīgiem izteikumiem, kas raksturīgi dziļajai ekoloģijai. 1984. gadā Ness kopā ar draugu Džordžu Sešensu (*George Sessions*) izveidoja dziļās ekoloģijas platformu – astoņu punktu sarakstu. Šos punktus drīkst pārveidot, (to darījis arī pats Ness), veicot tajos nelielus labojumus. Astoņi Nesa (labotie) punkti ir šādi:

1. Jebkurai dzīvai būtnei piemīt reāla vērtība.
2. Dzīves daudzveidībai un bagātībai piemīt vērtība pašai par sevi.
3. Cilvēkam nav tiesību samazināt šo daudzveidību un bagātību, ja vien tas nenotiek, lai apmierinātu dzīvībai svarīgas vajadzības.
4. Cilvēkiem būtu labāk, ja viņu būtu mazāk; tas būtu daudz labāk arī citām dzīvajām būtnēm.
5. Šodien cilvēks iejaucas ekosistēmās tādā apmērā un veidā, kas nenodrošina ilgtspēju un ilgtspējas deficīts palielinās.
6. Izšķirošiem uzlabojumiem nepieciešamas nozīmīgas ekonomiskas, tehnoloģiskas un ideoloģiskas pārmaiņas.
7. Ideoloģiskās pārmaiņas lielā mērā ietver dzīves kvalitātes meklējumus, nevis paaugstinātu dzīves materiālo standartu.
8. Tie, kuri akceptē iepriekšējos punktus, ir atbildīgi par to, lai tiešā vai netiešā veidā mēģinātu palīdzēt īstenot nepieciešamās pārmaiņas.²⁷

Šie astoņi punkti balstās uz uzskatu, ka daba ir bagātīga; ka ikvienai dzīvai būtnei piemīt vērtība pašai par sevi, neatkarīgi no tās noderīguma cilvēkam; dzīvības bagātība un

²³ **Brennan A.** Environmental Ethics // <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/#DeeEco>

²⁴ **Ness Ā.** *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 16. lpp.

²⁵ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 199.

²⁶ *Ibid* P. 84.

²⁷ **Ness Ā.** *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 121. lpp.

daudzveidība sekmē dzīvības labklājību, un tāpēc bioloģiskā daudzveidība ir jā saglabā un par to jā rūpējas.²⁸ Arī “ne-cilvēciskām lietām” piemīt reāla, patiesa vērtība, lai gan no cilvēku skatpunkta šī vērtība bieži tiek neņemta vērā.²⁹ Ar vārdu “dzīvais” netiek saprasta tikai tā biosfēriskā nozīme – ar to tiek domāts pilnīgi viss, kas ietilpst ekosfērā, kā upes, pilnas ainavas, ekosistēmas, kalni un tā tālāk, kam arī tiek piedēvēts dzīvums gluži kā Zemei kā Gajai.³⁰ Cilvēkam nav tiesību mazināt šo ekosfēras daudzveidību un bagātību, izņemot vitālo (dzīvības uzturēšanai nepieciešamo) vajadzību apmierināšanai.³¹ Cilvēks ir atbildīgs par savu iejaukšanos dabā, tāpēc jā rūpējas ir par ikvienu dzīvo būtni. Un cilvēku skaits un ietekme pasaulē tikai palielinās, cilvēks ir galvenais vides ietekmes faktors – tas nozīmē vajadzību pēc atbilstošām tehnoloģiskām, ideoloģiskām, politiskām un ekonomiskām izmaiņām, kam jā novēd pie ekoloģiska līdzsvara.

Dziļās ekoloģijas platformas principus ir iespējams atvasināt no dzīves filosofijas vai reliģijas. Pērs Ingvars Haukelands (*Per Ingvar Haukeland*) min, ka daudzi dziļās ekoloģijas kustības piekritēji savas pamatvērtības formulē, balstoties tieši uz reliģiskām jūtām un pieredzi.³² Daudzi no viņiem dziļās ekoloģijas kustību attiecina gan uz dažādiem filosofiem, gan kultūru tradīcijām, gan reliģiskajiem virzieniem.³³ Jāsaka, ka cilvēks, būdams ticīgs, var arī nepiederēt ne pie kādas reliģijas, norobežošanās no reliģiskā dogmatisma nenozīmē neticību. Cilvēks jebkurā gadījumā vadās pēc saviem morāles principiem, kas var arī nebūt ietverta reliģijā vai filosofijā, un jūtām, kas noteiks cilvēka izvēli un rīcību dzīvē. Dziļās ekoloģijas kustības dalībnieku jūtas var atšķirties, taču to kopīgā iezīme ir draudzīga attieksme pret dabu.

Pret dziļās ekoloģijas kustības politisko nozīmi var iebilst, ka to dalībnieku ekosofija jau arī esot tikai jūtu uzplūds. Pat ja tas tā ir, tad tas – pašu dziļās ekoloģijas piekritēju acīs – ir *pozitīvi vērtējams* jūtu uzplūds. Dziļās ekoloģijas kustības pamats rodams dzīves filosofijā vai, precīzāk, mūsu rīcības izvēles dziļākajās premisās. Lai iegūtu motivāciju pārmaiņām dziļās ekoloģijas virzienā, ir ļoti svarīgi atrast mūsu dzīves “izjūtu” vai toni. Atbalstīt šādas pārmaiņas ir vieglāk tad, ja cilvēks apbrīno dabas radītājspēku, piemēram, daudziem apbrīnas vērts šķiet tas, ka uz mūsu zemeslodes *ir* radusies dzīvība. Daudzās senās kultūrās, piemēram, kalni tiek uzskatīti par dievišķiem. Varētu teikt, ka seno civilizāciju mītiskā domāšana bija neizmērojami bagāta lietu un dabas parādību godāšanas ziņā. Spontānie pārdzīvojumi ikdienas sabiedriskajā dzīvē reti izraisa spēcīgas jūtas un dziļas domas, un daba ir tā, kas var radīt un rada mūsos

²⁸ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 29.

²⁹ *Ibid.* P. 197.

³⁰ *Ibid.* P. 201.

³¹ *Ibid.* P. 30.

³² Ness A. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 16. lpp.

³³ Naess A. *The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint, 2008. P. 105.

spēcīgus un dziļus pārdzīvojumus. Tās var būt spēcīgas jūtas un dziļas domas par realitāti, dzīvību kā tādu vai dzīves jēgu. Šis motīvs ir ļoti nozīmīgs dziļās ekoloģijas piekritēju pieredzē un uzskatu pamatojumā.

Kāpēc dziļā ekoloģija ir “dziļa”? Termins “dziļā ekoloģija” ir radies kā pretstats tā sauktajām “sekļajām” (*shallow*) ekoloģijas kustībām. Sekļajām ekoloģijas kustībām raksturīga ir cīņa pret piesārņojumu un resursu izsmelšanu,³⁴ lai saglabātu veselību un pārticību attīstītajās valstīs.³⁵ Seklās ekoloģiskās kustības nemeklē sākotni ekoloģiskajai krīzei, kā tas ir dziļās ekoloģijas gadījumā. Seklā ekoloģija nevēlas mainīt cilvēku domāšanu vai ekonomisko sistēmu, bet vēlas novērst tikai sekas ekoloģiskajā krīzē.³⁶ Sekļajiem vides aizstāvjiem tiek pieskaitīti sociālās ekoloģijas filosofi, tādi kā amerikāņu filosofs Marejs Bukins (*Murray Bookchin*),³⁷ kas savos rakstos un grāmatās bieži pat nepiemin pašu dabu, bet gan ekonomikas un sistēmas ilgtspēju.³⁸ Sociālajā ekoloģijā tiek domāts tikai par tehnoloģiskajiem uzlabojumiem, bet ne par dziļākām, pamatīgākām pārmaiņām kultūrā vai ekonomikā.³⁹ Savukārt dziļajai ekoloģijai ir raksturīgs dziļāks skatījums un – bieži – raksturīgs biosfēriskais egalitārisms – uzskats, ka visas dzīvās būtnes ir līdzīgas, tām sava vērtība neatkarīgi no to derīguma citiem. Biosfēriskajā egalitārisma notiek antropocentrisma atmešana: nevis cilvēks ir dominantā suga, bet gan katrai dzīvajai būtni ir vienādas tiesības dzīvot saskaņā ar saviem dabiskajiem principiem⁴⁰. Dziļās ekoloģijas kustība ir nevardarbīga, tās aktīvisti ir miermīlīgi un ir kategoriski pret kodoltehnoloģiju izmantošanu, kas var radīt tūlītēju globālu ekoloģisku katastrofu.⁴¹ Dziļās ekoloģijas kustība redz vajadzību globālām pārmaiņām, kas skartu izmaiņas kā cilvēku dzīvesveidā un domāšanā, tā arī visas sabiedriskās sistēmas pārveidošanā, kas īpaši skartu industriālo sektoru.

Dziļās ekoloģijas kustībā reti tiek ļoti niansēti runāts par *jūtām* (lai arī daudz – par izjūtām un pieredzi), tomēr daudzi dziļās ekoloģijas kustību atbalsta, spēcīgu jūtu vadīti, īpaši pats Ārne Ness. Jūtas, protams, ir saistītas ar izjūtām, tomēr tajās ir arī uz noteiktu darbību *pamudinoša* nianse. Jūtas ir iespējams būtiskākais aspekts visā Ārnes Nesa filosofijā. Šīs jūtas izpaužas dzīvības vērtības apzināšanā. Viena no pamatpremisām dziļās ekoloģijas kustībā ir

³⁴ **Brennan A.** Environmental Ethics // <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/#DeeEco> (Skat. 2019.06.04.)

³⁵ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 28.

³⁶ *Ibid.* P. 96.

³⁷ **Cochrane A.** Environmental Ethics // <https://www.iep.utm.edu/envi-eth/#SH2a> (Skat. 2019.06.04.)

³⁸ *Op.cit.* P. 105.

³⁹ *Op.cit.*

⁴⁰ **Brennan A.** Environmental Ethics // <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/#DeeEco> (Skat. 2019.06.04.)

⁴¹ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 160.

apgalvojums, ka katrai dzīvai būtnei piemīt reālā vērtība.⁴² Ar reālo vērtību tiek saprasta dzīvo būtņu vērtība pati par sevi – neatkarīgi no cilvēku mērķiem un neatkarīgi no tā, kāds praktiskais, emocionālais vai cits noderīgums tiek gūts no dzīvās būtnes. Nesam šī vērtība liekas intuitīvi evidentā, *pašsaprotama*,⁴³ un viņš norāda, ka tā ietver sevī nepieciešamību darīt kaut ko dzīvās būtnes labā tikai šīs būtnes *dzīvuma* dēļ. Pamudinājums darīt nāk no jūtām.

Kā dziļās ekoloģijas kustības aizstāvji, tāpat arī Maikla Sulē (*Michael Soule*) bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas kustība *Conservation biology*,⁴⁴ apgalvo, ka dzīvajām būtnēm piemīt ne tikai lietīškā, bet arī reālā vērtība. Šo kustību Ness piemin, jo tai ir līdzīgi uzskati kā dziļās ekoloģijas kustībai – tā vēlas aizsargāt un saglabāt bioloģisko daudzveidību, proti, sugu daudzveidību uz Zemes, un uzskata dzīvību par bagātību. Ness uzskata, ka arī Sulē kustības piekritējus lielā mērā motivē jūtas. Šīs jūtas nav uzpiestas, tās nav pienākums un nav pavēlētas – tās nāk no paša cilvēka sajūtas darīt labu, kā to Kants dēvē, - “skaistas rīcības”⁴⁵. Šī skaistā rīcība veidojas no cilvēka dabiskas tieksmes, un viņš vienkārši jūt, ka tā *jādara*. Ness apraksta arī kādu gadījumu 1988. gada decembrī Amazones upes baseinā, kad kāds meža uzpircējs nogalinājis gumijas tecinātāju.⁴⁶ Situācija gluži vienkārša: no cilvēkiem, kuri dzīvo lietusmežā un to neiznīcina, cenšas atbrīvoties, piemēram, nogalinot, jo ir citi, kas vēlas izcirst visus kokus un nodarboties ar lauksaimniecību. Pieminētajā gadījumā vīrietis, kuras tika noslepkavots, notecināmos kokus uzskatīja par dzīvajiem kokiem. Viņš priecājās par kokiem, jo tie sagādāja viņam dzīves pamatu un ienākumus. Vieniem daba un dzīvība ir patiesi vērtīga, bet citiem – vērtīga tikai šaurā nozīmē. Šis gadījums apliecina to, kā cilvēkam var piemist dziļas jūtas pret dzīvo un zemi, kurā tas dzīvo, radot pārliecību, ka daba un cilvēks tiktiešām var dzīvot vienoti, cilvēkam gan cienot dabu, gan arī (saudzējoši) pārtiekot no dabas.

1.4. Visas dzīvības vienotība

1.4.1. Pašrealizācija un identifikācija

Lai labāk izprastu Ārnes Nesa konceptu par *pašrealizāciju* un *identifikāciju*, kā arī viņa filosofiju kopumā, ir jāizprot Nesa dzīve un tas, kā veidojušies viņa filosofiskie uzskati. Kā Ness ir stāstījis par savu dzīvi,⁴⁷ viņš jau kopš bērnības, kopš vien sevi atceras, ir atradies ļoti tuvu dabai – stundām ilgi stāvējis un sēdējis pie ūdens, aplūkojis dabas daudzveidību un lūkojes

⁴² Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 15.,75., 123., 166. lpp.

⁴³ *Ibid.* 76. lpp

⁴⁴ *Ibid.* 166. lpp.

⁴⁵ *Ibid.* 143. lpp.

⁴⁶ *Ibid.* 123. lpp

⁴⁷ Naess A. How my philosophy seemed to develop. // *Philosophers on their Own Work*. Vol.10 New York: Peter Lang, 1982. P. 270.

šķietami nebūtiskās detaļās, ko cilvēki kopumā nenovērtē un tajā neiedziļinās. Tādējādi Ness dzīvojis tādā kā savā pasaulē, kurā apbrīnojis dabas skaistumu, diženumu, burvību, un galu galā pats identificējies ar dabu.⁴⁸ Arne Ness identificēšanos min piemēru no savas dzīves par mikroskopisku būtni *Eutreptiella gymnastica*.⁴⁹ Šo būtni varētu saukt par augu, tomēr tās kustību dēļ varētu pieskaitīt arī dzīvniekiem. Reiz Ness šo būtni mazā ūdens pilienā aplūkojis mikroskopā. Tā kustējās pa pilienu “skaisti kā baletdejojāja”, taču piliens ātri izkalta, kustības kļuva stīvas, mazāk graciozas. Tāpēc Ness aizsteidzās pēc ūdens, lai *Eutreptiella* turpinātu dzīvot un “dejoj”. Viņš identificējās ar šo dzīvo būtni, lai arī cik atšķirīgs no tās būtu. Identifikācijas procesā tiek sajūsts kaut kas no sevis kādā citā būtnē vai no citas būtnes – kaut kas sevī. Viņš identificējās ar dabu un dzīvību visā tās kopumā, nešķirojot, vai dzīvā būtne ir kādā veidā derīga cilvēkam vai tā gluži vienkārši ir dzīva, un tāpēc vien ir dzīvošanas vērtā pati par sevi. Ir nepieciešams, lai cilvēki justu, ka citu dzīvo radību dzīvība un nāve skar viņus pašus. Izrādot lielākas rūpes, cilvēks realizē lielāku savas būtības daļu,⁵⁰ jo tiek pārkāpts pāri sava ego robežām. Ness min vēl citus piemērus momentānai identifikācijas iegūšanai ar citām būtnēm.⁵¹ Identificējoties, un rūpējoties par kaut ko plašāku par sevi, nevis tikai sevi pašu, cilvēkā notiek process, ko Ness dēvē par loģiski visdziļāko normu, – pašrealizācija.⁵² Šī norma ir centrālais koncepts Nesa ekosofijā.

Pašrealizācija ir aktīvs stāvoklis – savas būtības realizēšana. Pašrealizācija tiek lietota, norādot uz cenšanos sasniegt perfekciju,⁵³ kas saistās ar Nesa apskatītajiem trīs konceptiem par cilvēka patību:⁵⁴ pirmā ir cilvēka *ego*, otrā – *patība* ar mazo “p”, un trešā – *Patība* ar lielo “P”. *Ego* ir cilvēka egoistiskais prāts (“Es”), tas var īstenot ego-realizāciju, apmierinot savas iegribas. *Patība* ar mazo “p” ir sociālā patība, kas tiek saprasta ar cilvēka identitāti sabiedrībā, un tās perfekcija tiek īstenota ar pašrealizāciju. Un *Patība* ar lielo “P” jeb “lielā Patība” tiek īstenota ar Pašrealizāciju.⁵⁵ Lielā Patība aptver pilnīgi visu, ar ko cilvēks sevi identificē, tā filosofijas vēsturē tiek saprasta aiz dažādiem vārdiem – universālais “Es”, “absolūts” un “Ātmans”, turklāt sanskrita *ātmans* ietver sevī visus trīs patības konceptus.⁵⁶ Ar to tiek domāts dzīvības spēks vai daļa no Dieva, kas mīt itin visā dzīvajā – radošais princips.⁵⁷ Ar radošo

⁴⁸ Naess A. How my philosophy seemed to develop. // *Philosophers on their Own Work*. Vol.10 New York: Peter Lang, 1982. P. 270.

⁴⁹ Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 119. lpp.

⁵⁰ *Ibid.* 127. lpp.

⁵¹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 171.

⁵² *Op.cit.* 127. lpp.

⁵³ *Op.cit.* P. 84.

⁵⁴ Naess A. *The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint, 2008. P. 172.

⁵⁵ *Op.cit.*

⁵⁶ *Op.cit.*

⁵⁷ Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 127. lpp.

principu saistāma vienotība – ka pasaulē viss ir viens un saistīts, viens nav pats par sevi labāks par otru, un tādējādi arī kaut kas cits top par daļu no paša cilvēka, vai drīzāk – par daļu no šīs “lielās Patības”. Tas nosaka, ka cilvēks savā būtībā kaut kas atsevišķi nodalīts. Šo lielās patības un visa vienotības domu ļoti labi apraksta hinduistu frāze, kas Sanskritā skan *Tat Tvam Asi*, un latviski to varētu pārtulkot *Tas Esi Tu*. Šī frāze norāda uz attiecībām, kas pastāv starp individuālo un Absolūtu; šīs attiecības būtībā nozīmē realitātes dualitātes nepastāvēšanu jeb nedualitātes pastāvēšanu, jeb noteiksmi, ka *viss ir viens*. Šī doma ir kopīga Tālo Austrumu pasaules uzskatam kopumā.

Pašrealizācija ir saistīta arī ar pašattīstības jēdzienu un pašsaglabāšanās tieksmi, jo visas dzīvās būtnes savā dzīves laikā cenšas sevi realizēt. Viena no Nesa Ekosofijas T hipotēzēm vēsta, ka cilvēka pašrealizācija ir atkarīga no citu būtnu pašrealizācijas.⁵⁸ Arī citām būtnēm ir tiesības realizēt savu “patību”, savu potenciālu. Un cilvēks ir atkarīgs no citiem citām būtnēm, tāpēc mēs nevaram sevi realizēt, ja maksimāli nerisinām problēmas un necenšamies rīkoties sev blakus esošo cilvēku un citu dzīvo būtnu labā. Ar rūpju palielināšanos un identificēšanos ar citām būtnēm ir tieši saistīta arī egocentriskuma mazināšanās un savas Patības realizācija (jeb Pašrealizācija).⁵⁹ Piemērs: izbadējies vilks uzbrūk alnim, to nāvējoši ievainojot, bet nenokļerot un nenogalinot. Abi divi nomirst lēnā mokošā nāvē – alnis no ievainojuma, vilks no bada. Neiespējami neidentificēties ar abiem un nejust abu dzīvnieku sāpes, kā to norāda Ness.⁶⁰ Identifikācijas procesā patība palielinās uz Patības pusi⁶¹ jeb Pašrealizācija norisinās caur identifikāciju. Un otrādi – Jo lielāka Sevis (Patības) realizācija, jo plašāka un dziļāka identifikācija ar citiem.⁶²

Pašrealizācija nav uz sevi centrēta,⁶³ cilvēks nav tās centrā; tā var nozīmēt neko citu kā apzināšanos, ka cilvēks nav kā daļa (kā to nošķir cilvēks/daba) no pasaules, bet gan pati pasaule. Cilvēks ir neatņemama, neatdalīta daļa no visas kopības. Un tā cilvēks realizējas, identificējoties ar visu pārējo, kas eksistē, neizdalot sevi kā kaut ko atsevišķu, bet apzinoties, ka augstākais Es ir līdzvērtīgs ar visu citu, kas *ir*, kas eksistē pasaulē. Izsakoties Nesa vārdiem, tā ir “individuālā sasaistīšana” ar veselumu (planētu, dabu).⁶⁴ Caur pieredzi un mijiedarbību ar pasauli indivīds saprot, ka viņš neeksistē kā no tās atdalīts “Es”, kā atsevišķa vienība plašajā kosmosā. Šeit iederīgs ir plaši dzirdētais izteiciens *viss ir viens*, kas implicē arī Nesa pausto, ka

⁵⁸ Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 129. lpp.

⁵⁹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 198.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.* P. 56.

⁶² *Ibid.* P. 197.

⁶³ *Ibid.* P. 9.

⁶⁴ *Ibid.* P. 163.

“dzīvība fundamentāli ir viena”⁶⁵. Tas noved pie secinājuma, ka cilvēks ir tāds pati būtne kā jebkura cita, un no tā izriet, ka tiesības dzīvot (*right to live*)⁶⁶ piemīt arī visiem pārējiem organismiem, kas nav cilvēki. Tādējādi arī visām pārējām būtnēm ir tiesības pašrealizēties. Un nevienai būtnei nav lielākas tiesības dzīvot kā jebkurai citai būtnei, vienādas tiesības ir visām dzīvības formām.⁶⁷ Šajā identificēšanās procesā ar citām dzīvajām būtnēm klātesoša ir visas pasaules radību vienotība,⁶⁸ kas liek cilvēkam saprast kopējo mijiedarbību un nepieciešamību pēc harmonijas, nevis destruktīvām vēlmēm.

1.4.2. Cilvēks un daba

Dabas aizsardzībā tas ir ļoti svarīgs aspekts un pat uzdevums – veicināt cilvēkos uzskatus, kas liktu uztvert citas dzīvas būtnes kā patiesus līdzbiedrus,⁶⁹ ar ko kopā cilvēks savstarpēji mijiedarbojas un dzīvo līdzkopus. Ness no cilvēka kā garīgas būtnes prasa lielu atbildības sajūtu, jo cilvēks ir vienīgais, kas spēj apzināti kaut ko mainīt un tārad būt atbildīgs. Lai gan atbildība cilvēkiem rada dažādas grūtības, tā rada arī rezultējošu prieku un labsajūtu. Tas būtu totāls egoisms, ja cilvēks domātu tikai par šodienas vēlmēm, bet ne par nākotnes apstākļiem un problēmām. Svarīgi šodien ir iekārtot savu dzīvi tā, lai arī citi nākotnē varētu dzīvot tāpat kā mēs (ja viņi to vēlas), kā arī lai ciešanām netiktu pakļautas pārējās dzīvās būtnes un daba visā tās plašumā. Ekoloģija izmanto pieeju un metodi, kam ir kopīga maksima ar Nesa ekosofiju. Ekoloģijā tā ir: “Visas lietas turas kopā,”⁷⁰ taču Nesa ontoloģijā maksima vēsta par to, ka cilvēce ir neatdalāma no dabas.⁷¹ Šī Nesa ontoloģija nozīmē cilvēces integrēšanos dabā, pieņemot, ka šobrīd cilvēce ir sevi no dabas atdalījusi. Tā būtībā nozīmē dzīvošanu saskaņā ar dabu, to neiznīcinot, un neuzskatot, ka cilvēks ir kaut kādā veidā pārāks par dabu.

Cilvēkam, salīdzinot ar citiem dzīvniekiem, ir privilēģijas – galvenokārt tās ir intelektuālās spējas, kas šādos apjomos nav nevienai citai dzīvai būtnei uz Zemes. Cilvēka ekoloģiskā apziņas parādīšanās ir filosofiski svarīga ideja,⁷² jo tas ir brīnumaini, ka ir radusies tāda dzīvības forma kā cilvēks, kas ir spējīga saprast un vērtēt tā attiecības ar citām dzīvības formām uz Zemes. Tāpēc ir jānovērtē cilvēkam dotā spēja apzināties lietu stāvokli un jārespektē citas būtnes. Taču vai tas ir pamatoti – saukt cilvēku jeb *homo sapiens* (dzīvnieku suga –

⁶⁵ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 166.

⁶⁶ *Ibid.* P. 165

⁶⁷ *Op.cit.*

⁶⁸ *Ibid.* P. 173.

⁶⁹ Ness A. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 128. lpp.

⁷⁰ *Op.cit.* P. 36.

⁷¹ *Ibid.* P. 2.

⁷² *Ibid.* P. 166.

divkājains primāts) par kaut ko unikālu uz Zemes?⁷³ Ness šādi spekulē un savā veidā pierāda, ka, ņemot vērā kosmosa izmērus, ir lielāka iespēja, ka pastāv arī citas būtnes ar vismaz tādām pašām kognitīvajām spējām kā cilvēkiem, nekā ka tādas nepastāv.⁷⁴ Jā, cilvēks var apzināti veikt jebkādas darbības, kas ienāk prātā, bet tāpēc taču nav pareizi uzskatīt sevi par īpašāku un izcelt sevi uz citu būtņu fona, kurām nav tādu pašu spēju kā cilvēkiem. Un vēl vairāk – vai ir vajadzīgs kontrolēt, ietekmēt un iznīcināt citas būtnes, vai pat manipulēt ar tām? Par šādu cilvēku rīcību un darbībām var nopietni padomāt, taču tas nenoliedzami ietver jūtu pasauli un noved pie jautājuma par nevardarbību.

Nevardarbība ir noteicoša miermīlīgu kustību (kā dziļās ekoloģijas kustība) un protestu darbība, kā arī nemilitārā aizsardzībā⁷⁵ pozitīvam galarezultātam, lai netiktu radītas masu nekārtības, tāpēc nevardarbības koncepta pieņemšana ir svarīga Nesa ekofilosofijā. Nevardarbības jautājumā viņš ir iespaidojies no Gandija,⁷⁶ kura filosofijas pamatā bija nevardarbība, identitāte un veselums, to savstarpējā saistība. Gandijs bija guvis iedvesmu no senās indiešu poēmas *Bhagavadgītas*.⁷⁷ Viens aspekts nevardarbības nepieciešamībai ir cilvēka līdzvērtība ar citām dzīvajām būtnēm. Gan cilvēks, gan dzīvnieks, un pat augs un jebkurš cits dzīvs organisms jūt kā sāpes, tā arī labsajūtu un citas sajūtas. Kaut arī nervu sistēmu veidi atšķiras, tie ir līdzīgi (atsevišķos gadījumos nervi pat nav manāmi), tomēr sāpes ir un paliek sāpes, lai arī kā tās izpaustos. Tādējādi cilvēks gūst izpratni par cilvēkam kopīgo ar citām būtnēm un saprot, ka ir vienots ar tām un tātad ar dabu kopumā. Rezultātā vairs nav vēlmes nevajadzīgi darīt pāri citiem un īstenot vardarbību, ja vien tas nav nepieciešams vitālām jeb dzīvības uzturēšanai nepieciešamām vajadzībām.⁷⁸ Tā ir nedarīšana pāri citām būtnēm un ciešanu neradīšana bez nevajadzīga iemesla. Saistībā ar nevardarbības konceptu Ness piemin arī Akvīnas Tomu (*Thomas Aquinas*),⁷⁹ kurš uzskatīja, ka cilvēkam nekad nevajadzētu beigt apbrīnot dabu, ka jebkas dabā, pat vismazākais ods, ir brīnišķīgāks par jebko, ko cilvēks ir (un būs) radījis, un ka nevardarbība norāda uz gudrību cilvēkā. Akvīnas Toms šādi ir norādījis ne tikai uz to, ka Dieva radītais ir (un būs jebkāda veidā, vietā un laikā) apbrīnojams par cilvēka radīto, bet arī uz visu dzīvo būtņu reālo vērtību. Ness citē arī krievu dzejnieku Fjodorovu Tjutčevu (*Fyodor Tyutchev*): *Daba ir kaut kas cits, nekā mēs ticam. Tai ir dvēsele, tai ir brīvība.*

⁷³ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 192.

⁷⁴ *Ibid.* P. 192.

⁷⁵ Naess A. *The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint, 2008. P. 207.

⁷⁶ *Ibid.* P. 219.

⁷⁷ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 194.

⁷⁸ *Ibid.* P. 170.

⁷⁹ *Ibid.* P. 189.

*Tai ir mīlestība, tai ir valoda.*⁸⁰ Ir grūti, ja ne neiespējami, izteikt vārdos šo domu, ko, visticamāk, var tikai intuitīvi izjust, bet ne izskaidrot. Taču izsecināt no Tjutčeva rindiņām var iespējamību, ka cilvēks ir kļūdījies savos pieņēmumos un priekšstatos par dabu, un daba ir kaut kas vairāk, nekā cilvēks ir iedomājies.

Kāds ir cilvēka novietojums dabā un kā Ness redz pasaules ekosfēru cilvēkam visapkārt? Modernais cilvēks sevi uzskata par kaut ko atdalītu, šķirtu no dabas, civilizētu, ārpus dabas pastāvošu. Taču šī bakalaura darba autors apgalvos, ka cilvēks principā *ir* pati daba. Cilvēks sastāv no baktērijām un visādām citādām mikroskopiskām u.c. radībām un pats par sevi jau ir kā ekosistēma, kurai jāatrodas līdzsvarā un harmonijā, lai tā vispār pastāvētu. Tas pats, kā jau noprotams, attiecas uz visu ekosfēru uz Zemes, kurā cilvēks ir šī “mazītiņā” baktērija, kas dzīvo, barodamies no Zemes, darbojoties tajā utt. Ko par to saka Ness – viņš uzsver, ka “veseluma” un “daļas” savstarpēja atdalīšana ir neatbilstoša tās piemērošanai dzīvajiem organismiem.⁸¹ Dzīvību nevar atdalīt no citas dzīvības, jo nekas nav kauzāli izolēts, bet gan kopā - viss ir saistīts kopā. Šo domu raksturo holisma ideja – par daļas atspoguļošanu veselumā un tāpat arī par mikrokosmosa atspoguļošanu makrokosmosā,⁸² kas tikko jau tika parādīts, salīdzinot cilvēku ar baktēriju. Cits piemērs, zinātnisks, būtu tā sauktā zelta attiecība jeb zelta griezumus (*golden ration*),⁸³ kas ir konstatējams matemātiski jebkurā visuma radībā, dzīvā vai nedzīvā, vai tā ir puķe, vai akmens vai galaktikas forma – jebkas dabiski radies. Arī cilvēks nav kaut kas nodalīts no pārējās vides, bet gan organiska vides sastāvdaļa kopā ar augiem un dzīvniekiem.⁸⁴ Zeme tādējādi nepieder cilvēkam, tāpēc nevajadzētu ar to rīkoties, kā vien tīk. Ness skarbi, bet patiesi izsakās, ka “cilvēce ir kā invazīva suga pasaulē,”⁸⁵ kuru interesē tikai agresīva zemes ekspluatēšana un dominance pār citām būtnēm.

Taču starp visu pastāv dziļa savstarpēja saistība un savstarpēja atkarība,⁸⁶ dzīvība uz Zemes eksistē vienoti un savstarpēji mijiedarbojas – šo principu sauc par simbiozi. Simbioze norisinās it visur. Kā piemēru ārpus dabas Ness min kastu sistēmu,⁸⁷ kurā katram no dzimšanas automātiski tiek ierādīta noteikta vieta sabiedrībā, un sabiedrība šādi var harmoniski funkcionēt. Var pieņemt, ka cilvēks instinktīvi vēlas dzīvot un izpausties dzīvē, bet varbūt dzīvās būtnes, kuras cilvēki nogalina, arī vēlas dzīvot, taču par to cilvēks neaizdomājas. Tūkstošiem gadu kalni

⁸⁰ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 48.

⁸¹ *Ibid.* P. 79.

⁸² *Ibid.* P. 200.

⁸³ Zelta attiecību iegūst, izdalot katru nākošo ar iepriekšējo skaitli Fibonači skaitļu virknē, kas atbilst tādā pašā veidā iegūtām lietu formu attiecībām dabā. Ness nepiemin ne Fibonači, ne zelta attiecību, bet runā par šo pašu ideju.

⁸⁴ *Op.cit.* P. 79.

⁸⁵ *Ibid.* P. 82.

⁸⁶ *Ibid.* P. 202.

⁸⁷ *Ibid.* P. 203.

ir bijuši pielūgsmes objekti dažādām kultūrām,⁸⁸ un arī šodien, cilvēkam aizbraucot uz kalniem, cilvēks izjūt majestātisku sajūtu, ko nespēj izskaidrot. Identifikācijai ar pasauli ir dažādi veidi, taču identificēšanās principā ir izjūtama instinktīvi, un to ir grūti izskaidrot. Citu būtņu vajadzības tiek pielīdzinātas mūsējām, un tas pats, tikai lielākā mērogā, attiecas uz ekosistēmu un tās vajadzībām, ko cilvēks ar savu darbību apspiež.

Nesa ekoloģiski orientētais draugs – rakstnieks Varviks Fokss (*Warwick Fox*), ir izteicis šādu domu: “Es jūtos kā lapa pie dzīves koka.”⁸⁹ Taču Nesam šīs attiecības starp lapu un koku šķiet pārāk (neapzināti) ciešas. Ness jūtas kā indivīds (vairāk nekā to var atļauties lapa), un viņš drīzāk sevi attiecībā pret pasauli redz kā nelielu koku biezā mežā.⁹⁰ Šeit mēs varam saskatīt, ka pastāv jūtu ziņā atšķirīgi varianti, kādās attiecībās cilvēks izjūt sevi ar pasauli un kā viņš jūt šo vienotību. Cik vienots cilvēks jūtas ar pārējo bez cilvēki, cik ciešs ar citiem un stiprs viņš ir. Ness saka: “Pašos pamatos visa dzīvība ir vienota.”⁹¹ Viss ir saistīts; ja kaut kur dabā iztrūkst kāds elements, no tā rodas ķēdes reakcija, kas atstāj sekas uz ko citu. Piemēram, ja apvidū, kur dzīvojuši bebri, tie pēkšņi tiek cilvēka izmedīti un iznīcināti bebru dambja būves dēļ, kas neapmierina cilvēkus, tad sekojošās tālejošās sekas ir ūdens resursu samazināšanās šajā apvidū un tam sekojoša augsnes un apkārt esošās vides pakāpeniska degradācija.

Ja runā par cilvēka rīcību, šī ir izvēle, kas var radīt problēmas – izvēle starp tūlītēju vajadzību apmierināšanu vai tādu vēlmju piepildīšanu, kas saistīta ar nākotni. Ness min piemēru par ļoti augstu, stāvu apstrādājamu lauku Himalajos, kuru no erozijas pasargā virs lauka esošie krūmi.⁹² Ja krūmus izmanto, lai sasildītu ūdeni, kas vajadzīgs tūristiem siltai dušai, tad tiek gūti tūlītēji ienākumi no tūristiem, un šādu ienākumu zudums varētu būt nepatīkams. Taču, ja ūdens straumi vairs nesavalda krūmājs, tad erozija aizvien pastiprinās un lauksaimniecībā izmantojamā zeme izskalojas. Šāds scenārijs ilgtermiņā ļaudīm, kuri tur dzīvo, var radīt lielas nepatīkšanas. Tad var briest konflikts starp tiem, kas grib pārtraukt krūmu iznīcināšanu, un tiem, kas apzināti izvēlas turpināt izmantot krūmus vai izšķiras par citu neapdomīgu un bezatbildīgu rīcību. Tas pats attiecas uz cilvēka rīcības atstātajām sekām uz pasauli un dabu. Cilvēkam kaut ko mainot dabā, tālejošās sekas ir paliekošas problēmas visā ekosistēmā. Ekosistēma ir kompleksa, un tāpēc pret dabu ir jāapejas apdomīgi un rūpīgi. Ness saka, ka cilvēks, protams, var būt kaislīgs mednieks, gaļas ēdājs un tamlīdzīgi, taču dabā viņš uzvedas

⁸⁸ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 172.

⁸⁹ Ness A. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 115. lpp.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.* 116. lpp.

saudzīgi un pret citām dzīvām būtnēm izturas ar cieņu.⁹³ Tādējādi cilvēks apmierina savas vajadzības un tajā pašā laikā nekaitē dabai ilgtermiņā.

1.4.3. Spēcīgas - pozitīvas jūtas

Lai uz planētas tiktu saglabāta dzīvības daudzveidība un bagātība, nepieciešams saglabāt un attīstīt pozitīvās jūtas.⁹⁴ Identifikācija prasa jūtas⁹⁵, tāpēc vieglāk rast šīs pozitīvas jūtas, identificējoties ar atsevišķām dzīvām radībām vai vietu. Šeit būtisks aspekts ir *vietas izjūta*.⁹⁶ Tās ir spēcīgas un pozitīvas jūtas pret zemi, apkaimi vai apvidu, kurā cilvēki dzīvo vai jūtas tai piederīgi. To dēvē par bioreģionālismu. Šī vieta, kurā cilvēks dzīvo, tiek uztverta un izjūta kā dzīva, un arī tai tiek piešķirta reālā vērtība. Cilvēks vēlas aprūpēt un gādāt par šo vietu. Pašam Ārnem šī vieta bija kalns – Hallingskarves klints, ko viņš skaidri uztvēra kā dzīvu⁹⁷ un izjuta bijīgu diženumu pret to. Viņš jutās slikti un dusmojās, ja kāds iejaucas dabā un, piemēram, šajā klintī iesita stieņus tūristiem. Ness uzskatīja, ka justies brīvi var tieši neskartā dabā, kur dzīvība var brīvi attīstīties. Lai atbilstoši panāktu pozitīvas pārmaiņas par labu dzīvībai uz planētas, ir nepieciešams ilgtermiņa plāns, kā arī optimisms attiecībā uz nākotni. Ness kā piemēru šādam ilgtermiņa plānam min jēdzienu “septītā paaudze”⁹⁸, ko izmanto indiāņi irokēzu ciltīs ASV. Šis jēdziens “septītā paaudze” nozīmē vajadzību domāt par septīto paaudzi pirms un pēc mums; tātad vajadzību mācīties no saviem senčiem un likt lietā no viņiem aizgūtās zināšanas, kas ietver rūpēšanos par nākamajām paaudzēm. Šāda domāšana ir nepieciešama arī mūsdienu modernajā sabiedrībā Rietumos un citviet, jo šībrīža apstākļos ekosistēmu pastiprināta nolietošana ir neizbēgama.

Arī Platons rūpējās par dabu sev apkārt, raizējoties par mežu iznīcināšanu Atēnu apkaimē.⁹⁹ Ķīnā un Indijā ir svētie kalni, kurus jāatstāj neskartus no cilvēka ietekmes. Senajiem pagāniem bijuši svētie meži, kuros bijis aizliegts medīt dzīvniekus. Visiem minētajiem piemēriem kopīgas ir jūtas pret dabu, pret zemi un dzīvību. Taču ne visiem cilvēkiem tas tā ir, tāpēc raisās domstarpības un izceļas konflikti. Šeit jārunā par *dabas izjūtu*, ko Ness saprot kā pozitīvas jūtas pret apgabaliem, kuros cilvēka darbība nav noteicoša.¹⁰⁰ Ļoti pozitīvas jūtas pret neskarto dabu, piemēram, kalniem. Tomēr, mūsdienās gandrīz visas vietas uz zemeslodes ir

⁹³ Ness Ā. *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds “Norden AB”, 2001. 120. lpp.

⁹⁴ *Ibid.* 167. lpp.

⁹⁵ *Ibid.* 128. lpp.

⁹⁶ *Ibid.* 123. lpp.

⁹⁷ *Ibid.* 122. lpp.

⁹⁸ *Ibid.* 130. lpp.

⁹⁹ *Ibid.* 117. lpp.

¹⁰⁰ *Ibid.* 118. lpp.

cilvēku ietekmētas. Mazāk ietekmēti ir kalni, kuros ir nelabvēlīgi apstākļi pastāvīgai dzīvošanai. Kalnos notikusi dievu pielūgšana, balstoties uz priekšstatu, ka kalni ir vidusposms starp debesīm un zemi. Tā kā cilvēku radītājā sabiedrībā ir spēcīgs ārējs spiediens no dažādām pusēm (ekonomika, politika, socializācija, masu kultūra), tāpēc cilvēku mazāk ietekmētās – *dabiskās* vietas pēc savas būtības ir cilvēkam labas, jo tajās cilvēks var rast atpūtu, atgūt iekšējo harmoniju, mieru, kā arī skaidrāk sevi apzināties.

Cilvēkā veidojas pozitīvas jūtas no visdažādākajiem dabas objektiem, ko viņš patiesi iemīlo. Cilvēks tāpēc jūtas bagātāks, laimīgāks un piepildītāks. Nevienam nevajadzētu pārnest, ka viņu motivē spēcīgas jūtas pret kādu vietu. Cilvēkam ir jājūt, lai rīkotos citādi un lai radītu pozitīvas pārmaiņas savā apkaimē un tādā veidā – arī pasaulē kopumā. Pozitīvās jūtas ir iespējams paplašināt un pastiprināt, izrādot rūpes un līdzjūtību pret dzīvajām būtnēm un cilvēkiem. Šīs jūtas Ness rakturo kā kaut ko dziļu, kā pirmsākumu, kuru ir grūti aptvert. “Ne visu ir iespējams pierādīt” – Ness norāda uz domu, ko ir akcentējis jau Aristotelis.¹⁰¹ Jebkurai sistēmai vai teorijai ir sākumpunkts, sākumpremisa, uz ko tā balstās un ko nav iespējams pierādīt ne ar kādiem paņēmieniem. Tādējādi tā ir balstīšanās ticībā, lai arī cik zinātniski pierādīta kāda teorija būtu. Šeit obligāti jāpiemin arī Nesa ietekme no Spinozas (*Baruch Spinoza*). Spinoza aplūkoja eksperimentālās zināšanas, ar kurām tiek iziets ārpus Rietumu racionālistiskās domāšanas rāmjiem un nonākts pie domu un sajūtu pirmsākuma, zināšanu sākotnes. Spinozam šīs eksperimentālās zināšanas ir intuīcija, kas ir augstākā zināšanu forma,¹⁰² un tieši intuīcija ir Nesa filosofijas stūrakmens, uz kura viņš balstās un pēc kā vadās gan ekofilosofijā, gan dzīves filosofijā. Intuīciju var dēvēt par neintelektuālām un dabiskām dziļām jūtām, pēc kurām cilvēkam vadīties. Tas bez šaubām ir arī saistīts ar austrumu reliģijām, kur tiek runāts par vadīšanos pēc intuitīvajām jeb dabiskajām sajūtām cilvēkā (jeb intuīcijas). Nav lieki vēlreiz norādīt, ka Nesam Austrumu domāšana nav sveša, jo Ness ir daudz pētījis Mahājānas budismu,¹⁰³ un “tilts” uz šo domāšanas veidu ir bijis Spinoza.

1.5. Ekosofija un tās ieteikumi: tehnoloģijas, ekonomika un politika

Cilvēka un dabas attiecību kritiska apskate un tās rezultāti cilvēka dzīvē radītu lielas pārmaiņas, kas ir vajadzīgas un ko nodrošinātu ekofilosofija. Domāšana par ekoloģisko krīzi ir filosofijas un prakses apvienojums, un tāpēc likumsakarīgi ir runāt par praktisku rīcību ekoloģiskam līdzsvaram – tas aizved pie jautājuma par tehnoloģijām, ekonomiku un politiku,

¹⁰¹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 68.

¹⁰² Fromms Ē. *Psihoanalīze un dzenbudisms*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002. 67. lpp.

¹⁰³ Naess A. *The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint, 2008. P. 252.

par ko plaši runā arī Ness. Ness akcentē, ka neviens no pasaules lielajiem filosofiem neuzskatīja tirgus attiecības, dažāda veida ražošanu un saimniecības jeb ekonomikas sistēmu kopumā kā cilvēka un sabiedrības normu avotu.¹⁰⁴ Ar to viņš visticamāk vēlējas pateikt, ka šī mūsdienu domāšana ir nepieņemama, to nevada īpaši augsta inteliģence un ir nepareizi kā prioritāti nostādīt ražošanu un patērēšanu, kā tas ir mūsdienu patēriņiskajā sabiedrībā ar materiālistisko domāšanu. Ness tādējādi aicina mainīt domāšanu un mainīt sistēmu, uz ko aicinātu arī jebkurš lielais domātājs no jebkuras reliģijas vai filosofijas¹⁰⁵, kur svarīga ir morāla rīcība un vērtību īstenošana dzīvē. Taču mūsdienu sabiedrība lielā mērā racionālu un tikumīgu dzīvesveidu ir pazaudējusi. Ness uzskata, ka par progresu svarīgāka ir daba, un tas, ko tā sniedz. Cilvēkiem ir jāveic izvēle, vai tie vēlas progresu, pagaidu ērtības un nākotnes piesārņojumu, iespējamo nespēju dzīvot veselīgā vidē vai otru variantu – dabu, kas sniedz nesamākslotu baudu, prieku un laimi. Ness argumentē par labu šim uzskatam, ka daba cilvēkam var sniegt visu to labāko, turklāt arī ilgtermiņā, atšķirībā no tehnoloģijām, ko radījis cilvēks.¹⁰⁶ Nesam ir vairāki priekšlikumi, ko sabiedrībā ir nepieciešams mainīt, lai situācija vērstos uz labu.

1.5.1. Tehnoloģijas

Tehnoloģiju maiņa ir atkarīga no sabiedrības kultūras kopumā un tās vērtībām.¹⁰⁷ “Izmaiņas tehnoloģijās implicē izmaiņas kultūrā,” raksta Ness.¹⁰⁸ Tieši kultūra nosaka cilvēka attieksmi un dzīvesveidu, un kāpēc tas būtu jāmaina, lai būtu vērā ņemamas pārmaiņas uz labu. Nesa ekosofijas centrālais sauklis ekoloģiskam dzīvesveidam ir “Vienkāršiem līdzekļiem, bagātīgām beigām,”¹⁰⁹ kas raksturo vienkāršu dzīvesveidu un attieksmes maiņu. neļaujoties alkatībai, patēriņiecībai un pārlietu izšķērdīgam dzīvesveidam. Cilvēka attieksmes maiņa ir iespējama, ja vienlaikus tiek mainīta gan sistēma, gan cilvēku personiskais dzīvesveids,¹¹⁰ vienlaikus izmaiņām jābūt gan ārēji jeb valstiski, gan iekšēji cilvēkā. Bez domāšanas izmaiņšanas cilvēkā efektīvas izmaiņas ir gandrīz neiespējamas, taču to var izdarīt, cilvēkus iepazīstinot ar problēmu un tādējādi liekot viņiem saprast riskus, ja izmaiņu nebūs. Izmaiņām jānorisinās individuāli katrā cilvēkā, nevis tikai virspusēji kā pienākuma izpildīšana pret valsti un likumu.

¹⁰⁴ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 87.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ *Ibid.* P. 80.

¹⁰⁷ *Ibid.* P. 33.

¹⁰⁸ *Ibid.* P. 102.

¹⁰⁹ *Ibid.* P. 88.

¹¹⁰ *Ibid.* P. 89.

Ness nesaka, ka nav jātiecas pēc tehnoloģiskas attīstības, ir gluži otrādi – tas ir cilvēka dabā meklēt tehniskus uzlabojumus.¹¹¹ Tas ir tikai jādara prātīgi, domājot, kā tas ietekmēs dzīvi nākotnē un kā tas iespaidos dabu. Ness piemin Gandiju (*Mahatma Gandhi*),¹¹² kurš centralizāciju, industrializāciju un urbanizāciju (kam parasti līdzī nāk arī tehnoloģiskā attīstība) uzskatīja par ļaunumiem, jo ar to palīdzību cilvēks nevar sevi apgādāt ar visu nepieciešamo un ir atkarīgs no sistēmas, ko pārvalda politiķu elite. Gandijs, protams, piemēru ir ņēmis no Indijas situācijas, kur centralizācijas rezultātā mazie ciemati zaudē patstāvību, kā arī kultūru. Tehnoloģijas izvēlas maza sabiedrības daļa (elite), kas vadās pēc ekonomiskajām interesēm, nevis gudras pārvaldības, ko raksturotu ilgtspējīgi ekoloģiski risinājumi. Ness uzdod jautājumus, kas būtu jāizvērtē pirms jebkādas tehnoloģijas maiņas.¹¹³ Piemēram, intensīvajā lauksaimniecībā netiek domāts par ilgtermiņu, bet gan par īstermiņa risinājumiem, kā pabarot cilvēkus, jo zeme tiek degradēta un galu galā kļūst nevērtīga tā izmantošanai, ilgtermiņā radot iznīcinošu efektu visai ekosistēmas pastāvēšanai. Tehnoloģiskajai attīstībai raksturīgākais atslēgas vārds ir progress, ko ietver efektivitāte. Bet tam ir ēnas puse, jo industriālajā attīstībā vairāk darba paveic mašīnas, mazāk cilvēki, un daudzkārt lielākos mērogos un apjomos, kas ir vides piesārņojuma viens no galvenajiem cēloņiem. Ness cenšas uzsvērt destruktīvo efektu, ko izraisa progress un attīstība.¹¹⁴ Kas notiek ar zemi intensīvajā lauksaimniecībā, kad tiek smidzināti ķīmiskie līdzekļi? Vienā gramā zemes, kā norāda Ness, ir 30,000 protozoju, 50,000 aļģu, 400,000 sēņu un 2,500,000,000 baktēriju.¹¹⁵ Visa planēta ir ārkārtīgi kompleksa sistēma, tāpat kā cilvēka organisms, kurā dzīvo būtnes, par kuru eksistenci mēs pat nenojaušam. Ness tehnoloģijas masu ražošanai uzskata par nežēlīgām un ekoloģiski kaitīgām, jo tās patērē neatjaunojamus resursus¹¹⁶ un beigās rada šo destruktīvo efektu.

Kā labu risinājumu iepretim masu tehnoloģijām Ness min lokālo ražošanu,¹¹⁷ tātad pāriešanu no masu ražošanas uz vietējo, kas ietver sevī ne tikai vietējas tehnoloģijas, bet arī ekonomiku un politiku jeb decentralizāciju un globalizācijas mazināšanu. Taču pastāv alternatīva arī progresam un attīstībai – zinātne var radīt citādas tehnoloģijas, kas ļautu darboties ilgtspējīgi. Protams, ja krīze jau ir nonākusi līdz punktam, ka nav iespējams atgriezties, tad jāmeklē ir risinājumi, kas palīdzētu pielāgoties attiecīgajai videi, lai arī cik piesārņota un kaitīga tā būtu, piemēram, gēnu manipulācijas un pat jauni organismi, kas būtu pielāgoties spējīgi, vai

¹¹¹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 94.

¹¹² *Ibid.* P. 101.

¹¹³ *Ibid.* P. 95.

¹¹⁴ *Ibid.* P. 72.

¹¹⁵ *Ibid.* P. 173.

¹¹⁶ *Ibid.* P. 97.

¹¹⁷ *Ibid.*

tehnoloģijas, kas ļautu pielāgoties ilgtermiņā. Industriālais un urbānais (pilsētas) sabiedrības dzīvesveids ir uzskatāms par bezatbildīgu ekoloģisku dzīvošanu. Tas ir pretrunā ar dabiskā vides līdzsvara saglabāšanu. Lai gan dzīvošana ārpus pilsētas parasti ierobežo komfortu, toties vienlaikus tiek gūts prieks no “mazajām lietām”,¹¹⁸ kas izrādās esam dabiskas un vienkāršas. Situācijas mainīšanai uz labu Ness piemin attiecīgu tehnoloģiskus un ekoloģiskus risinājumus, nosaucot norvēģu sociologa Johana Galtunga (*Johan Galtung*) idejas dzīves izmainīšanai no industriālas un urbanizētas sabiedrības.¹¹⁹ Galtungs piedāvā risinājumus saistībā ar visiem galvenajiem dzīvošanas aspektiem¹²⁰ – pārtiku, apģērbu, pajumti, medicīnisko aprūpi, transportu, komunikācijām, enerģiju un aizsardzību, – kas tiek piemērots lokālam mērogam patstāvīgai dzīvošanai un sevis apgādei.

1.5.2. Ekonomika

Moderno ekonomiku raksturo parērniecības kultūra un materiālo vērtību nostādīšana vadošajā pozīcijā no vērtību spektra. Modernajā ekonomikā uzņēmēji cenšas mainīt cilvēka perspektīvu no tā, kas cilvēkam tiktiešām vajadzīgs, uz to, kas nav. Cilvēkam tiek producētas un reklamētas vēlmes, kas tiek pārvērstas “vajadzībās”.¹²¹ Tās, protams, tieši un netieši rada destruktīvu efektu gan uz pašu sabiedrības veselību, gan vidi. Ness, izmantojot pašas ekonomikas jēdzienus, konstruktīvi un skaidri parāda, ka ekonomika un tās “izaugsme” ir tikai īstermiņa risinājums sistēmas stabilitātes nodrošināšanai, nevis stabilai ekoloģiskai nākotnei.¹²² Ness uzskata, ka ekonomistiem būtu vairāk jā rūpējas par saimniecību (jeb ekonomiku tās burtiskajā nozīmē), jo viņi ir izglītoti šajā jautājumā, taču diemžēl viņu vietā par saimniecību lemj politiķi, kas mainās atkarībā no vēlēšanu iznākuma un parasti nav lietpratēji ekonomiskos un ekoloģiskos jautājumos.¹²³ Ekonomistiem tāpēc būtu jāuzņemas vadība, turklāt jāvadās arī pēc ētiskajām vērtībām, nevis “kailiem” aprēķiniem. Rezultāts mūsdienu organizāciju uz korporāciju politikai nav ekoloģiska atbildība, bet tieši otrādi – bezatbildība un haoss to darbībā ar ļoti nelabvēlīgām tālejošām sekām.¹²⁴

Analizējot ekonomiskos jautājumus, Ness tos skata holistiski, aptverot visus aspektus. Viņš sniedz vairākas ņēmā veramas idejas un risinājumus. Kā pirmo var minēt šādu - jo

¹¹⁸ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 93.

¹¹⁹ *Ibid.* P. 98.

¹²⁰ *Ibid.* P. 99.

¹²¹ *Ibid.* P. 33.

¹²² *Ibid.* P. 105.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.* P. 76.

cilvēkiem būs lielāka labklājība, jo lielākas būs vajadzības, lai gūtu apmierinājumu jeb komfortu.¹²⁵ Tādējādi, samazinot cilvēka nepieciešamību pēc komforta, tiks samazinātas arī vajadzības. Savukārt, samazinot vajadzības, cilvēks dzīvos vienkāršāk, nepatērēs tik daudz preces un neatbalstīs masu ražošanu, jo tādējādi tiks samazināts gan pieprasījums, gan piedāvājums. Šis jautājums ir (atkārtoti) par cilvēka vērtību, normu un dzīvesveida maiņu, kas nevar notikt, nemainoties visai sistēmai.

Kā vienu no modernās ekonomikas mīnusiem var atzīmēt arī vērtības nenoteikšanu ilgtermiņā jebkādam dabas objektam par tā neattīstīšanu, atstājot neaizskartu.¹²⁶ Materiālā vērtība tiek rēķināta tikai industriālajiem projektiem, bet nevis izvērtējot dabas saglabāšanu, kādu labumu tas dotu ilgtermiņā. Īstermiņa industriālais guvums var būt liels, taču ilgtermiņā zaudētā vērtība var būt salīdzinoši milzīga. Ness domā ne tikai finansiālo vērtību, bet arī nemateriālo – kādu labumu cilvēkam var dot, piemēram, neskarta lauku ainava vai dabas parks. Un šis labums un tā vērtība ir naudā neizmērāma. Tāpat ir ar politiku – atšķirībā no ekoloģiskas un vienkāršas dzīves, kas ir ilgtermiņa, politika ir īstermiņa,¹²⁷ jo vadās pēc tā brīža mērķiem un interesēm.

1.5.3. Politika

Ja ir vēlme kaut ko mainīt sabiedrībā, no politikas izvairīties nav iespējams, jo viss ir politisks – ar politiku saistīts. Arī vēloties mainīt ekoloģisko situāciju uz ekoloģiski ilgtspējīgu, ir nepieciešams ietekmēt politiskos procesus, un to dara ekopolitika.¹²⁸ Ekopolitika īstenojas, visiem kopīgi sadarbojoties vides aizsardzības centienos. Ness min politiķu uzraudzīšanu,¹²⁹ lai viņi īstenotu ekoloģiski atbildīgu politiku. Var tikt veidota arī politiķu vērtēšana atbilstoši viņu centieniem veikt pozitīvu darbu ekoloģiskās ilgtspējas labā. Svarīga ir cīņa ar piesārņojumu, resursiem un to izsīkšanu, kā arī populācijas kontroli,¹³⁰ tomēr šīs problēmas ir tikai virspusējās sekas. Jāmaina ir problēmu cēlonis jeb problēma jau saknē, kas nozīmē decentralizāciju – sociālās sistēmas maiņu no globālas uz lokālu. Daudzi politiķi pat atbalsta šādas izmaiņas varas decentralizācijā, tomēr tam pretī stāv lielo korporāciju¹³¹ – globālistu intereses.

¹²⁵ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 116.

¹²⁶ *Ibid.* P. 123.

¹²⁷ *Ibid.* P. 33.

¹²⁸ *Ibid.* P. 130.

¹²⁹ *Ibid.* P. 135.

¹³⁰ *Ibid.* P. 138.

¹³¹ *Ibid.* P. 151.

Vietējai kopienai ir daudz pozitīvo aspektu:¹³² cilvēki viens otru pazīst, līdzdarbojas un komunicē cits ar citu, var īstenot tiešo demokrātiju, viņiem ir kopējā identitāte un piederība, viņi ir kā liela ģimene, kurā ir sava kārtība. Lokālā mērogā cilvēki var par sevi parūpēties, sevi apgādāt un saprast savas kopienas apmērus jeb cik cilvēkiem ir iespējams izdzīvot attiecīgajos apstākļos ilgtermiņā. Ness aicina uz cilvēku populācijas samazināšanu,¹³³ kas ir likumsakarīgi, ņemot vērā cilvēces ekspansiju pasaulē, dabas iznīcināšanu un lēno virzību uz ekoloģisko ilgtspēju. Šī cilvēku skaita samazināšana, protams, nebūtu nekas vardarbīgs, bet gan pakāpeniska un gudra politikas īstenošana.

Jebkādu politisku mērķu sasniegšanā svarīgs ir veids, kā panākt vajadzīgās izmaiņas. Tā var būt protestēšana bez likuma pārkāpšanas un bez vardarbības, kas ir Gandija ceļš. Un šīs protestēšanas ierosinātajām izmaiņām, pēc Nesa domām, ir jābūt revolucionārām, lai kaut kas tiktiesām mainītos. Tā ir revolūcija reformu ceļā, kur mērķis ir revolucionārs, taču soļi, kā īstenot mērķi, ir īstenojami ar reformu palīdzību.¹³⁴ Tam par šķērslī diemžēl var būt birokrātija un lobiji, par ko var pārliicināties mūsdienu demokrātiskajā situācijā, kur valsts aparāts un visu pušu intereses ir šķērslis nepieciešamo lēmumu pieņemšanai. Zinātniskie pētījumi dažādās nozarēs tiek finansēti no lielajām industrijām,¹³⁵ protams, tām par labu. Bieži netiek uzrādīti jebkuras nozares vai industrijas negatīvie aspekti, kā, piemēram, nabadzīgo ekspluatācija vai dažādu ražojumu kaitīgums gan cilvēka veselībai, gan dabai. Ness kritizē mūsdienu zaļo politiku, tomēr uzskata par svarīgu zaļās domāšanas¹³⁶ iekļaušanu politikā.

1.5.4. Vispārīgi ieteikumi dzīvei

Vadlīnijas – ieteikumi, pēc kuriem Ness iesaka dzīvot, norvēģiski tiek saukti par *friluftsliv*,¹³⁷ un tam nav precīza tulkojuma angļu vai latviešu valodās. Ness *friluftsliv* formulē piecos punktus, kuru būtība ir šāda:

- 1) Visas dabas respektēšana, to bez vitālas vajadzības neekspluatējot.
- 2) Identifikācijas veicināšana ar ārpustelpu aktivitātēm, lai būtu bagātīga mijiedarbība ar dabu.
- 3) Izglītošanās, balstoties uz pieejamo dabā, lai tajā spētu izdzīvot un iztikt tikai ar vietējiem resursiem.

¹³² Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 144.

¹³³ *Ibid.* P. 142.

¹³⁴ *Ibid.* P. 156.

¹³⁵ *Ibid.* P. 152.

¹³⁶ *Ibid.* P. 155.

¹³⁷ *Ibid.* P. 179.

- 4) Dabiska dzīvesveida veicināšana, minimāli izmantojot mūsdienu tehnoloģijas.
- 5) Laika pavadīšana ārpus civilizētās vides – tuvāk pie dabas, lai izveidotos ar to vēl dziļāka saikne un prātā nevaldītu haoss, bet būtu miers un klusums.

Kā izteicās pats Ness: “Mūsdienu ekonomikai šie ieteikumi būtu kā inde.”¹³⁸ Šie ieteikumi māca dzīvot vienkāršāku dzīvi ar maksimāli mazu sistēmas izmantošanu, taču ekonomikai ir nepieciešama nemitīga naudas apgrozība, preču iegāde, kredītu ņemšana utt. Ievērojot šīs vadlīnijas, cilvēks jutīsies daudz brīvāks un laimīgāks. Tomēr diemžēl valstu valdības un lielās organizācijas šāda dzīvesveida piekropšanu aizvien ierobežo, stingri regulējot vai aizliedzot dažādu dabas parku un rezervātu apmeklējumu.¹³⁹ Mūsdienās nelabvēlīgās ekopolitikas dēļ dabisku vietu ir palicis ļoti maz, tāpēc tās jau tiek uzskatītas par sava veida muzejiem, un attiecīgi tiek aizliegts tur uzturēties, lai šīs dabiskās vietas neizpostītu.

Ness iesaka pēc iespējas vienkāršāku dzīvi, kas ilgtermiņā radīs vairāk prieka un labsajūtu. Viņš iesaka neļauties modernajai ekonomikai un nepatērēt preces, būt taupīgiem, tai skaitā, patērēt mazāk enerģijas, izvēloties citu transportu, piemēram, velosipēdu vai kolektīvu autotransportu automašīnas aizvietošanai, un šī enerģijas ekonomēšana akcentē arī tehnoloģiju lietošanas ierobežošanu. Ness iesaka pirkt cilvēku pašdarinātas lietas un produktus no ekoloģiskas saimniecības.¹⁴⁰ Ness iesaka arī pašiem kļūt lokāli patstāvīgiem un pašpietiekamiem (*self-sustainable*) ar minimālām dzīves vajadzībām. Ness aicina saglabāt lielas platības ar savvaļas teritoriju,¹⁴¹ nevardarbīgi cīnoties par tām valstiskā līmenī. Šie Nesa ieteikumi ļaus cilvēkam kļūt dabiskākam un brīvākam, un, iespējams, arī Pašrealizēties.

¹³⁸ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 180.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ *Ibid.* P. 210.

¹⁴¹ *Ibid.* P. 212.

2. RODŽERA SKRŪTONA VIDES KONSERVATĪVISMĀ NOSTĀDNES

2.1. Skrūtons un vides konservatīvisma ekofilosofija

Rodžers Skrūtons ir nozīmīgs un, iespējams, pat vadošais angļu konservatīvais domātājs.¹⁴² Skrūtons pievērš uzmanību svarīgiem notiekošajiem procesiem pasaulē gan sabiedrībā, gan cilvēka attiecībās ar dabu. Skrūtons visticamāk saskatīja cilvēces progresa sekas – planētas dabiskās vides iznīcību un piesārņojumu, kas lika viņam pievērsties ekofilosofijai. Tā Skrūtons izveidoja savu “Zaļo filosofiju” (*Green Philosophy*)¹⁴³, sākot nopietni domāt, un raizēties par planētas ekoloģisko stāvokli, kas cilvēka darbības iespaidā ir pasliktinājies. Cilvēks piesārņo planētas gaisu, zemi un ūdeni (jeb visu ekosfēru), kā rezultātā iet bojā milzum daudz dzīvo organismu un samazinās planētas bioloģiskā daudzveidība. Īsāk sakot, tā ir ekoloģiskā krīze, par ko Skrūtons ir norūpējies, un ne velti – tā ietekmē ne tikai planētu, bet arī pašu cilvēku. Un cilvēka rokās ir situācijas mainīšana, radot nepieciešamos apstākļus, lai neveidotos negatīvas (katastrofālas) sekas. Skrūtons meklē ne tikai ekoloģiskās krīzes varbūtējos cēloņus, risinājumus un arī rezultātus, bet gan arī praktiskus apsvērumus vēlāmai ekoloģiskas ilgtspējas saglabāšanai. Viņš meklē un atrod motīvu, kas ļautu pārvarēt ekoloģisko krīzi, un šis motīvs ir ietverts Skrūtona ekofilosofijas stūrakmenī – *konservatīvismā*.

Konservatīvismu var definēt kā ideoloģiju vai filosofiju, kas radusies XVIII-XIX gs. mijā, akcentējot tradicionālo vērtību saglabāšanu (no lat. val. *conservativus* – “tāds, kas saglabā”), neuzticoties pārmaiņām un par svarīgu uzskatot miera, stabilitātes un labklājības nodrošināšanu.¹⁴⁴ Tas pats attiecas uz konservatīvisma vides filosofijas mērķi – saglabāt un uzturēt ekoloģisko līdzsvaru, nododot veselīgu vidi nākotnes paaudzēm.¹⁴⁵ Konservatīvismam simpatizē vēsturiskā lojalitāte, lokālā identitāte un ilgtermiņa uzticība un nodošanās savām vērtībām. Konservatīvisms ļoti lielā mērā raksturo Skrūtona ekofilosofiju, kas virzās pie konservatīvismam raksturīgas sabiedrības ierobežošanas tad, kad cilvēku alkatība sāk kaitēt sabiedrības interesēm un labklājībai kopumā.¹⁴⁶ Konservatīvo pieeju pats Skrūtons uzskata par

¹⁴² **Hamilton A.** Conservatism // <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/conservatism/> (Skat. 2019.26.05.)

¹⁴³ “Zaļā filosofija” (*Green Philosophy*) ir sākotnējā grāmatas versija grāmatai “Kā domāt nopietni par planētu: Vides konservatīvisma gadījums” (*How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*)

¹⁴⁴ **Buks A.** Konservatīvisms // <http://vesture.eu/index.php/Konservat%C4%ABvisms> (Skat. 2019.26.05.)

¹⁴⁵ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 10.

¹⁴⁶ *Op.cit.*

ļoti saprātīgu, lai arī ambiciozu.¹⁴⁷ Lai izlabotu ekoloģiskās un sociālās problēmas globālā līmenī, konservatīvie vēlas atgriezt neatkarību lokālā līmenī, kas nozīmē varas ievērojamu decentralizāciju. Skrūtons norāda, ka mūsdienās konservatīvisma nozīme ir mainījies, ne tik ļoti Eiropā, cik Amerikas Savienotajās Valstīs. Amerikas konservatīvisms dod priekšroku tirgum un ekonomikai, un tas rada lielu risku tradicionālo iedzīvotāju kopienu interesēm un tādējādi sociālajai stabilitātei.¹⁴⁸ Atšķirībā no konservatīvisma simpātijām pret savām tradīcijām un mājām, sociālisms un liberālisms savos mērķos ir globāls.¹⁴⁹ Konservatīvisms ir piesārņots ar lielo biznesa kompāniju ideoloģiju un ambīcijām, kā rezultātā konservatīvisms sabiedrībā ir kļuvis tukšāks, nenopietnāks un pat kā kaut kas savāds. Un patiesība, ko būtu jāpauž konservatīvismam, ir vides aizstāvju propagandas aizplīvurota, apslēpta.¹⁵⁰ Skrūtons vēlas atgriezt konservatīvismu tā klasiskajā nozīmē, lai tas paustu tradīciju un vides saglabāšanas ideoloģiju, nevis kaut ko pretēju.

Konservatīvismā tiek aizstāvēta vides saglabāšana, arī domājot par nākotnes paaudzē. Tradicionālais konservatīvisms atrisinātu vides problēmas, jo tās rodas no tā, ka netiek domāts par nākotni, bet gan tagadnes labumu gūšanu; šodien tiek gūti labumi un priekšrocības, par kurām maksās cilvēki nākotnē.¹⁵¹ Skrūtona konservatīvisms sludina būt mazāk alkatīgiem un vairāk atbildīgiem pret nākotnes paaudzēm. Saistībā ar atbildību pret sabiedrību Skrūtons atsaucas uz angļu politisko teorētiķi Edmundu Bērku (*Edmund Burke*). Konservatīvie apstiprina Bērka skatījumu uz sabiedrību kā līgumu starp dzīvajiem, mirušajiem un vēl nedzimušajiem.¹⁵² Attiecības starp nosauktajiem ir tādas, ka dzīvie ir ieguvuši visu no mirušajiem, un viņiem ir pienākums nodot to visu tālāk nākamajām paaudzēm.¹⁵³ Tāpēc tas ir šī līguma pārkāpums, ja nākamajām paaudzēm netiks tas, kas ir bijis iepriekšējām tikai tāpēc, ka tās iepriekšējās ir bijušas pārāk egoistiskas, alkatīgas vai vienaldzīgas. Tā ir uzskatāma par netaisnību, ja tie, kas ir šobrīd, apzināti rada problēmas vēl nedzimušajiem, un nevis mēs tās risinām, bet uzliekam to uz vēl nedzimušo pleciem. Bērks ticēja, ka mums jā rūpējas par vēl nedzimušajiem cilvēkiem, un jāņem vērā arī viņu intereses.¹⁵⁴ Tā ir mīlestība un atbildība par nākotnes paaudzēm, ko cilvēkiem kā daļai no sabiedrības ir jā īsteno dzīvē. Cilvēki saņem mantojumu no saviem senčiem un nodod to tālāk nākamajām paaudzēm - tāds ir ģimenes dzīves un arī tradicionālās

¹⁴⁷ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 22.

¹⁴⁸ *Ibid.* P. 12.

¹⁴⁹ *Ibid.* 10.

¹⁵⁰ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 93.

¹⁵¹ *Ibid.* P. 94.

¹⁵² *Op.cit.*

¹⁵³ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 174.

¹⁵⁴ *Ibid.* P. 216.

sabiedrības princips, ko vajag apzināties un būt atbildīgiem par savām darbībām. Atbildības trūkums, nedomāšana par tālejošiem mērķiem un ilgtspējīgas dzīvošanas sabiedrību noved pie tā, kas ir redzams šodien – ekoloģiskās krīzes.

2.2. Ekoloģiskās krīzes raksturojums un cēloņi

Cilvēks visos laikos ir bijis saskarsmē ar dabu, taču, sākot ar deviņpadsmito gadsimtu, kad aizsākās industriālā revolūcija, iejaukšanās dabas procesos ir strauji pieaugusi. Industrializācija kļuva par cilvēka valdonīgu un neprātīgu iejaukšanos planētas ekosistēmās, izmainot veselās ainavas par pavisam kaut ko citu, nekā tas ir bijis dabiski.¹⁵⁵ Pateicoties brīvai gribai un neierobežotām alkām, kas piemīt cilvēkam, aizsākās plaša mēroga Zemes dabisko resursu ekspluatēšana materiālu labumu un komforta gūšanai, kā arī nepieciešamībai pēc tehnoloģiska progressa. Brīvība tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajām vērtībām, tomēr brīvība kā visatļautība var novest un bieži noved pie katastrofālām sekām, un šajā gadījumā – pie dzīvības iznīcināšanas uz planētas, tādā veidā nākotnē un jau šobrīd kaitējot pašam cilvēkam.

Divdesmitajā gadsimtā lielos apjomos aizsākās intensīva dzīvnieku industriālā lauksaimniecība. Dzīvnieku mājvieta mainījās no plašām ganībām, kur dzīvniekiem bija liela teritorija un brīvība un kur par viņiem rūpējās, uz lielām fermām, kas atgādina rūpnīcas un kur dzīvnieki tika saspīesti mazos laukumos – būros, nokļūstot mehanizētā vidē. Šī dzīvnieku audzēšanas transformācija ietekmēja ne tikai dzīvnieku un cilvēku attiecības, bet arī pašu vidi – negatīvā nozīmē. Lai gan intensīvā dzīvnieku lauksaimniecība ir ekonomiski daudz izdevīgāka, tomēr dzīvniekus tas ietekmēja ļoti negatīvi, pasliktinoties viņus vispārējai veselībai un palielinoties riskam saslimt un inficēties ar dažādām kaitēm. Skrūtons uzskata, ka lielākā nelaime industriālajā lauksaimniecībā ir tieši attiecību kvalitāte starp lopkopi un viņa dzīvniekiem,¹⁵⁶ bet otra noteicoša nelaime, kas ietekmē vidi, ir kaitīgie blakusprodukti, kas rodas no dzīvniekiem, kā arī šo rūpnīcu uzturēšanas ar fosilo kurināmo.

Viss, ko cilvēks nodara ekosistēmai – ķīmiskas vielas, antibiotikas, narkotikas, pesticīdi, minerālmēslojums – tas var radīt nezināmu rezultātu, piemēram, tas viss nonāk ūdenī, ko cilvēkam ir jālieto; ziņas par bērniem, kas saslimuši ar vēzi, par dzīvniekiem, kas ir mutējušies, sievietēm ar menstruāciju un grūtniecības problēmām un tml., norāda uz ievērojamu vides faktoru pasliktināšanos¹⁵⁷ Arī par ģenētiski modificētas pārtikas lietošanu ilgtermiņā nav

¹⁵⁵ Dooley M. *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009. P. 188.

¹⁵⁶ Callicott J.B., Frodeman R. *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Farmington Hills, MI : Macmillan Reference USA/Gale Cengage Learning, 2009. P. 25.

¹⁵⁷ Scruton R. *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 123.

zināms, vai tā ir kaitīga, vai nekaitīga, (bet visticamāk gan, ka kaitīga, ņemot vērā, ka tā ir nedabiska un cilvēks nekad tādu nav lietojis visas savas līdzšinējās pastāvēšanas laikā). Skrūtons uzskata, ka visas vielas ir jāpārbauda tajā, kā tās ietekmēs visu dabu ilgtermiņā.¹⁵⁸ Vislabāk, protams, būtu audzēt vietējo organisko pārtiku, kas ir tradicionāli pārbaudīta un veselīga, un kas pilnīgi noteikti būtu veselīgāka par ģenētiski modificēto un rūpniecisko produkciju.

Uz planētas intensīvā veidā tiek "iztīrīti" zemes visi slāņi, no kuriem cilvēkiem vajadzīgajiem resursiem tiek paņemts viss noderīgais. Notiek masīva koku izciršana – izzāģēti lietusmeži, lai iegūtu kokmateriālus un jaunas apstrādājamas zemes intensīvajai lauksaimniecībai, kā rezultātā augsne tiek degradēta un vēlāk kļūst nelietojama. Tiek iegūta nafta un derīgie izrakteņi, kā rezultātā šajos resursu ieguves apvidos veidojas milzīgs piesārņojums un iet bojā dzīvība. Tad tiek masveidā ražotas mašīnas, citas tehnoloģijas un visdažādākās preces, kas pēc kāda laika ir nelietojamas un kļūst par atkritumiem, kas nodara milzīgu postu, piesārņojot okeānu un visas ekosistēmas kopumā. Lietojot saražotās tehnoloģijas, piemēram, braucot ar automašīnām, tiek piesārņots gaiss, kas veicina dažādu slimību rašanos cilvēkos. Kā sekas šim visam, kā arī vēl daudziem citiem apstākļiem kopumā ir kaitīgas vides rašanās, kas ietekmē cilvēku un citas būtnes. Principā piesārņots tiek viss, vide kopumā – ūdens piesārņojums (okeāni ar izveidojušām plastmasas salām); masveidīgā mežu izciršana materiāliem un intensīvās lauksaimniecības plantācijām; daudzveidīgās dzīvnieku sugas, kas izmirst; pesticīdu un citu ķīmikāliju radītie postījumi u.c. Problēmas ir daudz un dažādas, to starpā arī pārapsūtošanās, kas ir viens no cēloņiem šādas sistēmas izveidei – lai pabarotu cilvēkus. Ir nepieciešams apsaimniekot savu zemi un planētu, kurā mēs dzīvojam, tāpēc Skrūtons aicina sākt ar sevi un savām mājām.¹⁵⁹

Problēmas saistībā ar ekoloģisko krīzi var šķist bezgalīgas, un pie daudzām problēmām ir vainojams pats cilvēks. Var minēt daļu no šāda veida cēloņiem: modernā ekonomika un patērniecība, piespiestā kolektīvizācija, pārmērīgā industrializācija, masīva ainavu maiņa.¹⁶⁰ Skrūtons par visu vaino pašus cilvēkus, kas ir atbildīgi par savu rīcību,¹⁶¹ jo dzīvo šādā sabiedrībā, ir cilvēka radītās sistēmas lietotāji, preču un pakalpojumu patērētāji, un paši šādi rada negatīvu ekoloģisku rezultātu. Skrūtons nevaino kokmateriālu lieltirgotājus, mašīnu izgatavotājus, derīgo izrakteņu (piemēram, naftas) ieguves korporācijas, lauksaimniekus, saldīnāto dzērienu ražotājus, lielveikalus un daudzus jo daudzi citus, kurus vides aizstāvji

¹⁵⁸ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 124.

¹⁵⁹ *Ibid.* P. 71.

¹⁶⁰ *Ibid.* P. 6.

¹⁶¹ *Ibid.* P. 392.

uzskata par vainīgajiem pie vides degradācijas un kuri gūst labumus sev un visai sabiedrībai uz citu rēķina, tai skaitā, uz nākamo paaudžu rēķina – uz tiem, kas vēl nav dzimuši.¹⁶² Tā ir tiesa, ka šie lieluzņēmēji vislielākajos apmēros visu piesārņo, taču viņi ievēro likumus, ar ko tos iegrožo valsts un starptautiskās organizācijas. Acīmredzot regulas un likumus vajag vēl stingrākus, domājot par ekoloģisko nākotni.

Taču Skrūtons izskaidro, ka īstā problēmas būtība ekoloģiskajai krīzei nav lieluzņēmumi, organizācijas, vai valstis, bet gan cilvēku alkatība un visdažādākās vēlmes¹⁶³ pēc komforta un visa viņiem vajadzīgā, ko sniedz modernās tehnoloģijas un brīvā tirgus sabiedrība. Cilvēki ir alkatīgi pēc naudas, varas, prestiža, mašīnām, ēdiena, “luksus” precēm un daudz kā cita, ko kāro sirds, un tam nav robežu. Šie cilvēki domā īstermiņā, visu dara šodienai un nedomā par nākotnes paaudzēm, kurām būs jādzīvo mūsu degradētā un iznīcinātā pasaulē.¹⁶⁴ Viņi ir dzīves baudītāji, kuru dēļ pastāv šīs visas industrijas – lai viņi dzīvotu komfortā un pasakainos apstākļos. Šie cilvēki neaptver, ka tas nevar ilgt mūžīgi, ka resursi kādā brīdī tiks izsmelti, bet daba tiks aizvien vairāk iznīcināta. Un tādā veidā cilvēks pats var sevi iznīcināt – nerūpējoties par vidi, kurā dzīvo. Cilvēkam būtu jāsaprot, ka viņam ar dabu ir jāsadzīvo, nevis jāvalda pār to. Skrūtons runā par dzīvības respektēšanu, par dabas un cilvēka vienotumu, nevis viena pārsvaru pār otru.¹⁶⁵ Antropocentrismu var uzskatīt par galveno cēloni ekoloģiskajai krīzei, jo cilvēks sevi novieto pasaules centrā un visu pārējo pakārto atbilstoši savām vēlmēm un vajadzībām, tādējādi nerespējot dabu. Tas nozīmētu cilvēku pasaules izpratnes un vērtību pārvērtēšanu un maiņu, lai izmainītu situāciju, ka cilvēks, egoistisku mērķu vadīts, turpina dzīvot kā svarīgākais Visumā un turpina iznīcināt Zemi. Skrūtons nosauc zinātnisko metodi, reliģiju, likuma varu un tirgus ekonomiku, kas ir radījušas ļoti negatīvu rezultātu – cilvēka ekspansiju pasaulē un nonākšanu šādā situācijā, kāda ir mūsdienās.¹⁶⁶

Skrūtons, runājot par globālo vides katastrofa, norāda, ka tā ir visai iespējama. Viņš (to) pieļauj kā hipotēzi, kā potenciālu iespēju, ka “cilvēce sēž uz tikšņošas bumbas, kas kaut kad var sprāgt”.¹⁶⁷ Skrūtons atzīst, ka cilvēks nevar paredzēt, kāda mēroga katastrofa tā būs, jo klimata izmaiņas notiek arī pašas no sevis dabiski, ne tikai cilvēka darbības iespaidotas. Tas attiecas īpaši uz globālo sasilšanu, par kuru vieni izsakās kā cilvēka izraisītām klimata izmaiņām, bet vēl citi – kā dabisku norisi uz planētas, kas norisinās ilgākos laika periodos. Skrūtons min, ka

¹⁶² **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009. P. 191.

¹⁶³ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 17.

¹⁶⁴ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 94.

¹⁶⁵ **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009. P. 188.

¹⁶⁶ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 64.

¹⁶⁷ *Ibid.* P. 56.

globālā sasilšana un globālā atdzišana ir ilgtermiņa lietu kārtība pasaulē, un šīm temperatūras izmaiņām ir pierādījumi.¹⁶⁸ Tāpēc iespējams, ka cilvēki minimāli var kaut ko mainīt globālo temperatūru izmaiņām, un iespējams, ka pie vainas nemaz nav izplūdes gāzu, kurināmā u.c. izdalītais siltums un emisijas (starojums un daļiņas). Tas, protams, ir tikai pieņēmums, par ko skaidri nevar zināt, taču jebkurā gadījumā - tā ir cilvēku problēma,¹⁶⁹ ka klimats un apstākļi uz Zemes mainās, jo cilvēkam ar to ir jāreāģinās un jādzīvo uz šīs planētas. Taču Skrūtons nepadodas un uzskata, ka ir jācenšas adaptēties gaidāmajām pārmaiņām ar noteiktām stratēģijām. Adaptēties var tikai kopā, jo, ja globālā sasilšana tiešām pienāks, tad tas prasīs starptautisku kooperāciju, jo tā ir globāla problēma.¹⁷⁰ Cilvēki ir izdzīvojuši dažādus laikus, jo spējuši situācijai pielāgoties, un tas jādara arī tagad, ja nevēlamies maksāt cenu par bezatbildīgo dzīvi, iznīcinot dabu, jo cilvēki ir liels slogs visām pārējām būtnēm uz planētas.¹⁷¹ Adaptēšanās ekoloģiskajai krīzei var arī būt neiespējama,¹⁷² to nav tik viegli prognozēt, jo nevar skaidri zināt, kas tieši cilvēkus nākotnē sagaida, un kādus izaicinājumus daba cilvēkiem ir paredzējusi. Taču risinājumi ir jāmeklē, jo no tā ir atkarīga cilvēka izdzīvošana.

2.3. Ekoloģiski politiskā situācija

Ķīna un Indija ir lielākās pasaules piesārņotājas ar izmešiem no automašīnām un arī plastmasas u.c. atkritumiem. Ar šīm valstīm ir ļoti neskaidra un slikta situācija, jo nav iespējams uzspiest ekoloģisku noteikumu ievērošanu, ja tās nav ar mieru mainīt savu politiku.¹⁷³ Taču jācer, ka šo valstu valdības pašas sapratīs, ka jādomā ir ilgtermiņā. Piemēram, Ķīna ir uzsākusi saules un vēja enerģijas tehnoloģiju ražošanu, un tas ir jau ir pozitīvi, jo šādi var cerēt uz labāku ekoloģisko nākotni. Lai gan Skrūtons iesaka rīkoties savā vietā, tomēr viņš saprot, ka ekoloģiskās pārmaiņas var atrisināt, globāli vienojoties valstu valdībām. Svarīgākās ir tieši attīstītās lielvalstis, kuras ir gan ekonomiski spēcīgākās, gan ar visapjomīgāk radīto piesārņojumu, gan tajā pašā laikā ar lielāko potenciālu atrast ekoloģisku risinājumus, kas būtu zinātniski un tehnoloģiski atklājami.

Nedrīkst uzticēt pienākumus saistībā ar ekoloģiju ne valstij, ne lielajām korporācijām, vara jāpārdala no globālas uz lokālo. Skrūtons ir par decentralizāciju un varas nonākšanu vietējo

¹⁶⁸ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 51.

¹⁶⁹ *Ibid.* P. 54.

¹⁷⁰ *Ibid.* P. 68.

¹⁷¹ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 101.

¹⁷² *Ibid.* P. 102.

¹⁷³ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 300.

pārvalžu un to cilvēku rokās. Centralizācija rada draudus, ka vietējām cilvēku grupām tiks aizliegta iespēja kooperēties, lai kaut ko mainītu savā apkaimē, vara un tiesības nokļūtu centrālās varas rokās.¹⁷⁴ Kā piemēru var minēt lietusmežu izciršanu Dienvidamerikā, kur vietējām kopienām nav nekādas teikšanas pār savu teritoriju, kur tie dzīvo, viņu vietā valdība un lieluzņēmumi redz nepieciešamību izcirst mežus un ierīkot lauksaimniecības teritorijas, un to arī viņi dara, piesavinoties sev tiesības rīkoties ar teritorijām, kur izsniegta valsts atļauja, pēc savas patikas, pat ja tas ir atbilstoši valsts likumdošanai. Līdzīgi ir ar intensīvo zvejniecību, kad tiek izpostītas nārsta vietas un likvidēta vietējā zvejniecības nozare attiecīgajā vietā. Tā ir dabas resursu “pārizmantošana” un noplicināšana, kas lielākoties notiek mednieku – vācēju kopienās.¹⁷⁵ No otras puses zivis, kokus un augsni, protams, var atjaunot, taču tas prasa laiku, tāpēc labāk ir īstenot gudru apsaimniekošanu, kurā neietilpst intensīvā rūpniecība, ko veic lielās korporācijas un parasti atbalsta valstu valdības. Starptautiskajiem līgumiem nav vērtības un tie ir tikai virspusēji, ja tos necenšas ievērot visas pasaules industriālās valstis, tostarp arī Indija un Ķīna, kas šajos līgumos nav parakstījušas.¹⁷⁶

Skrūtons ievēro atbildības principu. Tiem, kas radījuši vides postījumus, tiem arī būtu jāsaņem sods vai jālabo pašu radītie postījumi un jābūt atbildīgiem par savu rīcību.¹⁷⁷ Tātad sabiedrībā ir nepieciešams radīt sankciju sistēmu, kas būtu kā profilakse, lai cilvēki nekaitētu dabai un viens otra interesēm. Tas attiecas kā vietējā, tā arī globālā pasaules mērogā un uz jebkādu piesārņojumu vai vides degradāciju, īpaši problēmu, kas mūsdienās ir viena no aktuālākajām – plastmasas problēmu. Cenšoties ieviest ilgstpējīgus ekoloģiskus risinājumus, ir skaidrs, ka ne visi būs vienprātis ar piedāvātajiem risinājumiem, un pieņemt lēmumus būs ļoti grūti. Arī tas ir iemesls, kāpēc šodien ir izdarīts *tik* maz, lai mazinātu ekoloģisko krīzi. Cilvēki nemaz negrib mainīt apstākļus, piemēram, slēgt lidostas, sašaurināt ceļus, kā arī atgriezties pie vietējā ēdiena lietošanas un rīkoties par labu pozitīvām pārmaiņām. Kaut ko cilvēkiem atņemot no viņiem ierastās vai vēlamās kārtības, pastāv risks tos sadusmot, un likumsakarīgi – šie cilvēki būs pret pārmaiņām, jo domās tikai par savām vajadzībām un ērtībām. Tomēr Skrūtons aicina pārvērtēt cilvēka vajadzības un vadīties pēc neegoistiskiem motīviem, kas kalpotu ilgtermiņa ekoloģiskajam mērķim un būtu pielāgojams parastajam sabiedrības loceklim.¹⁷⁸ Tas nozīmētu vajadzību un vēlmju mazināšanu pēc visdažādākajām lietām, bez kā patiesībā var gluži

¹⁷⁴ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 146.

¹⁷⁵ *Ibid.* P. 148.

¹⁷⁶ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 98.

¹⁷⁷ *Op.cit.* P. 70.

¹⁷⁸ **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader.* London; New York: Continuum, 2009. P. 193.

vienkārši arī iztikt. Tādējādi tiktu mazināta dabas ekspluatācija, kas cilvēkam ilgtermiņā nāktu tikai par labu.

Katram cilvēkam ir individuāla brīvība, kas nozīmē arī ekonomisko brīvību¹⁷⁹, kas ietver arī dabas resursu ekspluatēšanu. Šādai brīvībai ir jābūt, taču zināmās robežās, lai tas vēlāk nerada draudus. Likums ir tas, kas var ierobežot šo brīvību darboties, tāpēc likumi ir jāpieņem gudri un pārdomāti. Diemžēl likumus bieži vien lobē tie, kam ir nauda un vara – lielās korporācijas un ietekmīgās organizācijas vai atsevišķi cilvēki, kas arī nereti izraisa lielākos postījumus videi un ne tikai.¹⁸⁰ Skrūtons aicina izvērtēt, vai drīkst būt pilnīga jeb visatļautības noteikta ekonomiskā brīvība, kas principā jau ir esošajā situācijā mūsdienās. Tādējādi Skrūtons uzskata, ka politikas vienīgais mērķis nav brīvība,¹⁸¹ ko bieži vien sabiedriskajā telpā sludina, un konservatīvisma svarīgs aspekts ir dabas resursu aizsardzība, kas ietver brīvības ierobežošanu, ja tas nepieciešams ilgtspējīgai vides saglabāšanai. Lai kā arī par galveno problēmu cēloni gribētos uzskatīt pašfunkcionējošu tirgus ekonomiku, aiz tās stāv cilvēks. Skrūtons norāda, ka ekonomikas teorijas nekad nav tikušas radītas citam mērķim, kā vien tam, lai pārvaldītu cilvēka vēlmes.¹⁸² Ekonomika ir kā aisberga daļa virs ūdens, bet apakšējā daļa ir cilvēka morāle. Tādējādi ekonomiskās problēmas ir paša cilvēka radītas, un vainīgs pie mūsdienu krīzes tāpat ir cilvēks, kurš ir fokusējies uz savām izvēlēm, savu dzīvi un radījis šādus apstākļus. Lai mainītu šos apstākļus, ir jāmaina pirmkārt un galvenokārt tieši cilvēka morāle. Morāle nav saistīta tikai ar vērtībām, bet arī ar tiesībām un pienākumiem. Cilvēki ir spējīgi uz upurēšanos.¹⁸³ Morāla spriešana nav ekonomiska spriešana.¹⁸⁴ Vides ētika beidzas tur, kur tā sākusies, pie cilvēka motivācijas (vai mērķu) problēmas.¹⁸⁵ Morāle sakņojas faktā, ka mēs turam viens otru atbildīgu par to, ko mēs darām.¹⁸⁶ Cilvēks pats ir radījis vaininiekus, kas ir atbildīgi par mūsdienu ekoloģiskajām problēmām. Kā jau minēts, Skrūtons nosauc četrus – tirgus ekonomika, tiesiskums, zinātniskā metode un reliģija,¹⁸⁷ par kuriem ir atbildīgs pats cilvēks.

¹⁷⁹ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 8.

¹⁸⁰ *Ibid.* P. 8.

¹⁸¹ *Ibid.* P. 9.

¹⁸² *Ibid.* P. 184.

¹⁸³ *Ibid.* P. 200.

¹⁸⁴ *Ibid.* P. 201.

¹⁸⁵ *Ibid.* P. 208.

¹⁸⁶ *Ibid.* P. 212.

¹⁸⁷ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 101.

2.4. Varas decentralizācija: no globālā uz lokālo

Nevis globāli centies kaut ko mainīt, bet neatkarīgi, droši un nacionāli rīkoties lokāli – savā zemē, un mainīt to uz labu. Cilvēka izpratne ir veidota no vietējām vajadzībām, nevis globālas nedrošības, nenoteiktības un šaubām. Skrūtons aicina arī aktīvi atgriezt varu lokālajām varas struktūrām, kurām, piemēram, tādas organizācijas kā Pasaules Tirdzniecības organizācija, Apvienotās Nācijas un Eiropas Savienība, ir konfiscējušas varu.¹⁸⁸ Vēl viens ekoloģisko problēmu cēlonis tādējādi ir varas leģitimitātes koncentrēšanās lielo birokrātisko institūciju rokās. Šīs institūcijas un organizācijas uzspiež noteikumus, kas kaitē valstu suverenitātei, identitātei un arī ekoloģiskajai situācijai. Pēc Skrūtona domām, varu būtu jādecentralizē un jāatgriež vietējo reģionu rokās.

Šī problēma saistās ar lielā biznesa ideoloģiju, internacionālo kompāniju globālajām ambīcijām un ekonomikas virsrokas gūšanu politiķu lēmumos, un nevis par labu vietējam reģionam un tā dabai. Politiskās institūcijas patiesībā ir darījušas ļoti maz, lai risinātu tuvojošos ekoloģisko krīzi, lai gan tieši šīm institūcijām tas būtu jādara – jā rūpējas un jāiestājas par dabu, jo tā vistiešākajā veidā skar cilvēku dzīvi un labklājību. Skrūtons par to arī izsakās: “Nav nekādu pierādījumu, ka globālās politiskās institūcijas ir darījušas jebko, lai mazinātu postījumus – tieši otrādi, veicinot pasaules savstarpējo komunikāciju un mazinot nacionālo suverenitāti un tiesiskos šķēršļus, tās ir veicinājušas globālo entropiju un vājinājušas vienīgo patieso pretošanās avotu tai.” Skrūtons tāpēc vēlas, lai cilvēki tuvinās savam reģionam, līdzdala to ar citiem un pārņem varu savās rokās. Pēc Skrūtona, patiesība ir tāda, ka jebkādu darbību iesākumā ir jāveic vietējā mērogā,¹⁸⁹ kas dotu tūlītējus, reālus rezultātus un pārlicību par izdarīto. Tuvinājums savai zemei un mājām, ko mēs kopīgi dalām, ko mēs negribam piesārņot un kas spēj funkcionēt ilgtermiņā, nozīmē arī rūpes un atbildību par saviem pēctečiem. Skrūtons tādā veidā atrod ilgtermiņa risinājumu, ar kuru izdosies respektēt nākotnes paaudzēs, nevis ļaus domāt tikai par sevi.

Šādi ir iespējams efektīvāk pārvaldīt valsti, pilsētu vai ciematu, efektīvāk pieņemt lēmumus un rīkoties. Skrūtons aicina aktīvi atgriezt varu vietējo kopienu, vietējās sabiedrības rokās.¹⁹⁰ Mūsdienās gan ir situācija, ka varu arvien vairāk un vairāk centralizē un vietējie cilvēki kontroli pār savu zemi, savām mājām zaudē. Šī situācija nav pieļaujama, ņemot vērā bieži vien neefektīvo un vēl biežāk – absurdo lēmumu pieņemšanu internacionālā vai pat globālā

¹⁸⁸ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 96.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 22.

līmenī,¹⁹¹ jo nav pierādījumu, kas apliecinātu globālo politisko institūciju reālus labus darbus, ko tās paveikušas, norāda Skrūtons.¹⁹² Ir tieši otrādi – starptautiskās institūcijas, kā Pasaules Banka un Pasaules Tirdzniecības organizācija tikai liek barjeras un *vājina* nacionālo valstu ekonomiku, vājina to pašnoteikšanos, kā arī ir netiešs cēlonis vides degradācijai un piesārņojumam.¹⁹³

2.6. Brīvā tirgus ekonomika

Kā svarīgu iemeslu ekoloģiskajās problēmās varētu uzskatīt brīvo tirgus ekonomiku jeb kapitālismu. Tomēr kā risinājumu ekoloģiskajai problēmai, problēmai starp cilvēku un dabu, Skrūtons neiesaka sociālistisku, nomainot kapitālismu pret ko citu.¹⁹⁴ Šādas izmaiņas būtu pārāk radikālas, un sistēmas maiņa kā tāda nevarētu atrisināt piesārņojuma problēmu, ko rada pašreizējās tehnoloģijas. Ja cilvēks nebūtu tik ļoti uz sevi centrēts un domātu par savas darbības sekām, tad mašīnu kopējais skaits šobrīd noteikti samazinātos. Tomēr Skrūtons min, ka tehnoloģijas ne tikai piesārņojumu rada, bet ar tehnoloģiju palīdzību piesārņojumu būtu iespējams pat pilnīgi izskaust vai vismaz mazināt. Skrūtons to nosauc par zinātnisku problēmu¹⁹⁵ - izgudrot lētu un efektīvu tehnoloģiju, kas neradītu tik lielu piesārņojumu, piemēram, tik ļoti nepiesārņotu atmosfēru ar izplūdes gāzēm. Šeit jāstrādā un jāsadarbojas ir zinātniekiem, lai nonāktu pie kopēja problēmas risinājuma. Skrūtons ASV uzskata par vienīgo nāciju, kam ir pietiekošas spējas, lai globāli risinātu ekoloģisko krīzi.¹⁹⁶ Jāsadarbojas, protams, ir visām valstīm globālā mēroga, lai panāktu vēlamās ekoloģiskās izmaiņas.

Modernā ekonomika pati par sevi jau rada risku, jo ekonomikai nepieciešama ir izaugsme, kas nozīmē cilvēku populācijas pieaugumu un nemitīgu cilvēku patēriņu, tā palielināšanos. Skrūtons moderno tirgus sistēmu uzskata par galveno cēloni ekoloģiskajām problēmām, un, izmainot tieši sistēmu, ir iespējams rast risinājumu šai krīzei.¹⁹⁷ Tāpēc šāda sistēma ir nederīga ilgai sabiedrības pastāvēšanai, tāpēc saimniecības veids ir jāmaina. Patēriņš tieši ir jāsamazina, ir jāsamazina viņu vajadzība pēc dažādām lietām. Cilvēkiem ir jāsaprot, ka sabiedrība šādā veidā mūžīgi nevar pastāvēt, daba cieš no cilvēku šāda veida saimniekošanas, un vēlāk pienāks arī cilvēku kārtā ciest, ja nekas nemainīsies, un tāpēc ir jāmeklē saimniecisks risinājums šai

¹⁹¹ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 314.

¹⁹² **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 96.

¹⁹³ *Ibid.* P. 23.

¹⁹⁴ **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader.* London; New York: Continuum, 2009. P. 192.

¹⁹⁵ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 100.

¹⁹⁶ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 57.

¹⁹⁷ *Ibid.* P. 138.

lielajai problēmai, un pietiekoši steidzami. Ja cilvēki sapratīs riskus, tad visticamāk vēlēšies arī attiecīgi rīkoties, lai vērstu visu uz labu. Šeit palīdzību un motivāciju jāsniedz valstij, kam būtu jā rūpējas par saviem pilsoņiem.

Brīvajā tirgus ekonomikā tiek palielināta cilvēka “apetīte” pēc dažādiem produktiem. Tas ir viens liels iemesls vides degradācijai, ko norāda Skrūtons.¹⁹⁸ Jebkura darbība modernajos apstākļos, ko veic cilvēks, nepaliek bez sekām un ietekmi pret dabu. Risinājums vides problēmām būtu mazināt mūsu prasības¹⁹⁹ un izmainīt dzīvi, ierobežojot mūsu vajadzības. Risinājums pavisam noteikti nevar būt viegls, ja grib, lai tas būtu efektīvs. Pārmaiņām jābūt jūtāmām, nevis virspusējām; ir jāsamazina cilvēku nepieciešamības un vajadzības.²⁰⁰ Turklāt, ja vairs neiegādātos produktus, kas ir lieki un nav īsti vajadzīgi, un, galvenais, – kas neatbilst ilgtermiņa risinājumam, tas izraisītu spiedienu uz uzņēmējiem²⁰¹, un viņi rīkotos vairāk atbilstoši patērētāju vēlmēm. Tā ir sociāla izvēle, ko iespaido lēmumi, ko cilvēks pats pieņem. Šāda interese – domāt racionāli un rīkoties ilgtermiņā – var tikt uzskatīta par galveno mērķi, kas būtu tik spēcīgs, ka nebūtu vairs tādas problēmas ar resursiem, un cilvēku apetīte tiktu mazināta. Brīvā ekonomika ir cilvēku individuāla pieprasījuma vadīta,²⁰² pieprasījums nosaka piedāvājumu. Tāpēc lielais bizness nav ne ar ko sliktāks par ierindas cilvēku jeb visu sabiedrību kopumā, kas ir līdzatbildīgi pie šādas sistēmas uzturēšanas uz dabas rēķina. Ir jāmaina cēlonis, un tad mainīsies arī sekas. Jāmaina cilvēka domāšana un atbilstoši rīcība, un mainīsies arī ekoloģiskā situācija.

2.5. Par vides aizstāvju kustībām

Ir cilvēki, kas vēlas kaut ko mainīt, un attiecīgi rīkojas, iesaistoties kampaņās un dažādās kustībās. Skrūtons par vides aizstāvju kustībām pārsvarā izsakās negatīvi. Viņš runā par vides aktīvistu kustību projekti ir nerealizējamību, jo tie prasa pārāk neiedomājamas pārmaiņas sabiedrībā. Zaļo kustības tikai baida parasto cilvēku, vienlaikus nepārlicinot par šo kustību ideju pareizumu. Skrūtons min, ka ekoloģiskā problēma var tikt raksturota kā sadursme starp “gaismas” un “tumsas” spēkiem.²⁰³ Tumsas spēkiem atbilst lielais bizness un tirgus, un to radītā alkātība un savtīgums, kas iznīcina vidi un pašus cilvēkus. Gaismas spēki esot nevalstiskās organizācijas, paši vides aktīvistu, kā arī cilvēki, kas neuztraucas par sevi, bet uztraucas par

¹⁹⁸ **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009. P. 191.

¹⁹⁹ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 94.

²⁰⁰ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 13.

²⁰¹ *Ibid.* P. 17.

²⁰² **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 94.

²⁰³ *Ibid.* P. 103.

nākotnes paaudzēm un dabu. Gaismas spēkiem nav tādas varas kā tumsas spēkiem, tāpēc Skrūtons uzskata, ka ir nepieciešams gaismas spēkus atbalstīt valstij,²⁰⁴ kam tos jāpārstāv, citādi egoistiskā uzvedība un dzīvesveids var iznīcināt vidi, kurā cilvēkam ir jādzīvo. Valstij ir jāatbalsta sava tauta, lai situācija mainītos uz labu, jo pašiem cilvēkiem nav tāda juridiska, tehnoloģiska un finansiāla spēka, lai īstenotu ekoloģiskus mērķus.

Pilsoniskās sabiedrības (*civil associations*) eksistē priekš tās biedriem, taču nevalstiskās organizācijas (NVO) eksistē tikai priekš saviem mērķiem,²⁰⁵ lai kādi tie arī būtu. Skrūtons negatīvi izsakās par lielajām starptautiskajām vides aizstāvju nevalstiskajām organizācijām, kā *Greenpeace*, *Friends of the Earth* un *Earth First!*, jo tās viegli var kļūt par draudu nacionālajām valstīm. Šīs organizācijas neskar nacionālie likumi, taču tās tik un tā rīkojas, citreiz pat ļaunprātīgi. Piemēram, Skrūtons apraksta kādu gadījumu, kurā *Greenpeace* masīvas kampaņas dēļ kompānijas *Brent Spark* naftas platforma tika atstāta krastā, nevis nogremdēta jūras dzelmē, kur to lietderīgi izmantotu jūras organismi. Naftas, kas radītu ekoloģisku risku, šajā platformā nebija, un šīs kampaņas dēļ kompānijai *Shell* tika radīti papildus četrdesmit miljoni mārciņu lieli izdevumi, turklāt platforma tik un tā bija jānogremdē jūrā.²⁰⁶ Šis bija neveiksmīgākais veids, kā risināt problēmu – bez nekādām sarunām, bet tikai ar masīvu naida pilnu kampaņu no *Greenpeace*. *Greenpeace* par to nekādas atbildības likuma priekšā nebija, un arī izdevumus šī organizācija nesedza. Tas liek aizdomāties par pareizu rīcību no citas perspektīvas. Šīm vides aizstāvju organizācijām, protams, ir arī pozitīvi aspekti, jo tās parāda publikai to, ko ikdienā nevar redzēt, piemēram, nežēlīgo attieksmi pret dzīvniekiem, taču tās nespēj nest vajadzīgos rezultātus, kas nepieciešami reālām pārmaiņām. Kur konservatīvie identificējas ar ģimeni, piederību un nāciju, tā radikālāk noskaņotās personas identificējas ar kustību, kas ne vienmēr var būt laba un vajadzīga.²⁰⁷

Skrūtons uzskata, ka globālās organizācijas nerada risinājumu, tās drīzāk ir drauds nekā glābiņš, jo parasti to darbības rezultātā vairāk ir ļauna nekā laba.²⁰⁸ Plašāk par globālo organizāciju kriticismu un skepticismu par tām var iepazīties attiecīgu²⁰⁹ organizāciju mājaslapās un attiecīgos²¹⁰ darbos, ko min pats Skrūtons.²¹¹ Aktīvistu kampaņas nereti tiek mērķtiecīgi sponsorētas un vadītas no malas ar mērķi vadīt kādas izmaiņas sabiedrībā vai

²⁰⁴ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 103.

²⁰⁵ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 28.

²⁰⁶ *Ibid.* P. 30.

²⁰⁷ *Ibid.* P. 173.

²⁰⁸ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 96.

²⁰⁹ *Global Justice Center; Global Justice Ecology Center*.

²¹⁰ **Stiglitz J.** *Globalization and Its Discontents*. New York, London: W. W. Norton, 2002; *Making Globalization Work*. New York, London: W. W. Norton, 2006.

²¹¹ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 103.

politikā. Tās ir afēras un intereses, ko grūti atšķirt no patiesiem centieniem rīkoties kopējā labuma vārdā. Līdzīgi ir ar valsts izdotiem jauniem projektiem vai direktīvām, ko savām interesēm var izmantot dažādas interešu grupas.²¹² Turklāt internacionālisma jeb globālisma sistēmā vara no tautas ievēlētiem politiķiem nonāk neievēlētu un bezatbildīgu birokrātu rokās.²¹³ Skrūtons norāda, ka pierādījumi par centralizēti plānotās ekonomikas postošajām sekām uz vidi ir neaptrīdami.²¹⁴ Tiklīdz vara pār dabu nonāk birokrātu rokās, tas rada tikai destruktīvu efektu un briesmas dabas saglabāšanai. Valdībām, protams, ir sava vieta problēmas risināšanā, taču sabiedrība, cilvēki, rīkojoties individuāli, risina vides problēmas daudz efektīvāk,²¹⁵ jo nedomā par finansiālu guvumu vai attīstību, bet gan savu māju un veselīgas vides saglabāšanu. Varai tāpēc ir pēc iespējas jānonāk pašu cilvēku rokās, kā tas ir Šveicē, kur ir vistuvākais demokrātijas veids tiešajai demokrātijai un kur šveicieši paši plāno, kā veidot savu apkārtni.²¹⁶ Tur dziļi iesakņojušies motīvi sabiedrībā, kas tuvina cilvēkus mājām un dabai. Dzīvots tiek caur atbildību un tradīcijām, rūpēm par nākamajām paaudzēm, mīlestību pret ģimeni. Šie motīvi ir lokāli un nepiemīt svešiniekiem, bet tikai cilvēkiem vietās, kur tie ir piederīgi. Uz šo motīvu var paļauties, jo tas balstās radniecībā un ģimenē. Šis motīvs jāpadara par globālu, lai vides problēmas tiktu risinātas visā pasaulē, katram *sākot ar savu* apkaimi, *savām* mājām.

2.7. Ekofīlija

Filosofs ekoloģiskās problēmas cenšas atrisināt ar – viņaprāt – konservatīvisma *galveno* motīvu, kas ir neegoistisks un kas kalpo ilgtermiņa ekoloģiskam mērķim - ekofīliju (*oikophilia*) ir savas zemes, savu māju mīlestība.²¹⁷ Tās iespaidā cilvēki tiek pamudināti kaut ko upurēt par labu savai apkārtējai videi un kaimiņiem. Šis priedēklis “eko” parādās arī vārdos ekoloģija un ekonomika. Mūsdienās ekonomika saistās ar politiku, jo to izmanto politiskiem lēmumiem, taču Skrūtons vēlas atgriezt “eko” tā īstajā nozīmē - atpakaļ vārdā ekonomika,²¹⁸ rūpējoties par savām mājām un vidi. Ekofīlijā tiek ievēroti ekoloģiski faktori, lai saglabātu ilgtspējīgu, ilgtermiņā funkcionējošu vidi. Kā uzskata Skrūtons, šī māju mīlestība ir tieši tas, kas varētu izglābt vidi no tās pakāpeniskās iznīcības, ko radījusi modernā sabiedrība. Ekofīlija ir dabisks

²¹² **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 102.

²¹³ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 93.

²¹⁴ *Op.cit.* P. 93.

²¹⁵ *Ibid.* P. 97.

²¹⁶ *Ibid.* P. 24, 356.

²¹⁷ *Ibid.* P. 19, 3, 26, 227.

²¹⁸ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 97.

motīvs, kas rada kopēju mīlestību uz kopēju vietu.²¹⁹ Tas veiksmīgi atrisina ekoloģiskas problēmas, aizsargājot un gādājot par sev tuvo, ir spēcīgs dzinulis.

Viens no ekofilijas paveidiem ir nacionalitāte un patriotisms. Nacionalitāte ir piederība sabiedrībai, kā arī teritoriāla pieķeršanās forma, kas rada sentimentālas jūtas pret sev piederīgo.²²⁰ Nacionalitāti neraksturo radniecība vai reliģija, bet gan piederība dzimtajai zemei. Nacionalitātes jūtas, kas caurstrāvo cilvēku, ir pozitīvas ekoloģiskajā skatījumā, jo šim cilvēkam viņa dzimtā zeme un daba ir tuva un dārga. Cits pozitīvs aspekts piederībai pie kādas nācijas ir indivīda varēšana iesaistīties globālu jautājumu noteikšanā. Nacionalitāte ir konservatīva, jo vienmēr ir vērsta uz māju aizsardzību un saglabāšanu.²²¹ Šis sauklis simpatizē nacionālismam, jo nacionālismā cilvēki ir sava reģiona patrioti. Ar to tiek domāts ne tikai patriotisms parastajā nozīmē, bet arī vietējā ēdiena ekonomika,²²² vietējo resursu izmantošana pilnīgai dzīves nodrošināšanai un vēlme aizsargāt savu reģionu no izsaimniekošanas un iznīcības.²²³ Nacionālistiem ir sentiments pret savu valsti un tautu, un tam vajadzētu ietvert arī ekoloģisko aspektu. Nacionālisti un patrioti parasti ir piesaistīti savam reģionam un savām mājām, viņi ir ekofīli. Ekofīli cīnās par to, lai netiktu iznīcināta viņu valsts vai viņu zeme.²²⁴ Svarīgs aspekts šeit ir tradicionālajām, vietējām vērtībām kā tādām, jo rezultātā cilvēki savstarpēji pozitīvi mijiedarbojas ar apkārtējo vidi.

Skrūtons aicina mīlestības un iekāru motīvus pārnest uz lietām, kurām piemīt patiesa, nevis tikai instrumentāla vērtība.²²⁵ Daudzi cilvēki vērtē pasauli un sev apkārtējos saskaņā ar materiālo un instrumentālo vērtību. Instrumentālā izturēšanās visam uzliek cenu vai derīgumu, kas ir virspusēja domāšana un kas biežāk izpaužas jaunajās paaudzēs.²²⁶ Patiesa vērtība piemīt lietām, pie kurām cilvēks no sirds pieķeras, un par šādu vērtību var uzskatīt mājas un sev tuvo apkaimi, kas cilvēkam ir dārga un tuva sirdij. Agrāk cilvēki mežus, upes, kalnus un citus dabas objektus uzskatīja par svētiem, viņi ierīkoja svētvietas, kur godināja dievus. Tas notika, pirms kristietība iznīcināja šīs svētvietas, bieži vien tām virsū uzbūvējot savus tempļus – baznīcas. Kristietība veicināja seno reliģiju izzušanu, šādu pāri palikušo reliģiju ir visai maz. Seno reliģiju cilvēki bija godbijīgi pret dabu, tās skaistumu, unikalitāti un daudzveidību. Zeme un dabas ainavas vienmēr tikušas atainotas kā svētas pagāniskajās kultūrās.²²⁷ Arī mūsdienu cilvēki, kas

²¹⁹ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 25.

²²⁰ *Ibid.* P. 240.

²²¹ *Ibid.* P. 238.

²²² *Ibid.* P. 395.

²²³ *Ibid.* P. 22.

²²⁴ *Ibid.* P. 335.

²²⁵ *Ibid.* P. 231.

²²⁶ *Ibid.* P. 255.

²²⁷ *Ibid.* P. 284.

dabu uzlūko ar apbrīnu un cieņu, izturas pret to ar godbijību un savā ziņā uzskata to par svētu. Tā ir cilvēku kopēja lieta – dabas sajūta, sentiments, dabas apzināšanās par tās svētumu un patiesu skaistumu. Ekofīlija dod lielāku cerību gan lokālā, gan globālā līmenī.²²⁸ Valstīs, kur ir stipra ekofīlija, - Norvēģijā, Zviedrijā, Šveicē un angļiski runājošajās valstīs – ir mazākas vides problēmas, vide tiek saglabāta veselāka, jo par to rūpējas, savukārt tur, kur ekofīlija ir vāja, vide ir degradēta, īpaši sociālistiskajās valstīs.²²⁹

Ne visi cilvēki, kas identificējas kā kreisie, ir uzskatāmi par ekofobiem, kā, piemēram, kreisie patrioti. Patrioti ir uzskatāmi par cilvēkiem, kas mīl savu dzimteni un arī rīkojas atbilstoši savai mīlestībai. Tomēr kreisie patrioti, kā norāda Skrūtons, bieži ir sabiedriskie vides aizstāvji,²³⁰ kas cīnās par savu zemi, taču ir pret valdību vai starptautiskajām organizācijām. Šie kreisie patrioti ir arī ekofīli, kas mīl neskartās lauku teritorijas un tradicionālo attiecīgās tautas kultūru, kas iestājas par dabas un vietējo tradīciju saglabāšanu. Taču viņi nespēj pieņemt ienākošo moderno kultūru dažādos veidos, gan ēdienu, gan tirdzniecības centrus, gan plastmasas izmantošanu, gan modernās ideoloģijas, kā komunisms, sociālisms, internacionālisms.²³¹ Skrūtons kā piemēru izvēlas Ķīnas komunismu, kur līdz šim netika domāts ne par kādu zaļo domāšanu un kur cilvēki, kas vēlējās protestēt pret valsts politiku, tika nogalināti – Skrūtons norādījis, ka laikā, kad Ķīnu ir pārvaldījusi komunistu partija, tur tikuši nogalināti 60 miljoni cilvēku.²³² Tā acīmredzot var notikt, ja cilvēks vadās pēc ideoloģijas, nevis iekšējām sajūtām, mīlestībai pret mājām. Un mājas nav parasta vieta, tā ir vieta, kur cilvēkam ir viss nepieciešamais, jo īpaši mīlestība un piederība.²³³ Tomēr ne visiem ir mājas, un ne visi jūtas vietējā vidē vai pasaulē kā mājās.

Ekofīlijai ir vairāki “pretinieki”, kas mazina tās spēku sabiedrībā, tie ir šādi: ekofobija (*oikophobia*), tehnofīlija (*technophilia*) un patērnieciskums (*consumerism*). Ekofobiju Skrūtons iztulko kā atteikšanos no mājām, to noliegšanu; tehnofīliju – kā vēlmi iznīcināt mājas ar tehnoloģiskajām ierīcēm; patērnieciskums – kā instruments, kas atņem mājām to sākotnējo vērtību.²³⁴ Visi minētie ekofīlijas pretinieki dominē masu kultūrā. Tehnofīlija rada atsvešinātību no dabiskās pasaules un var ievest virtuālajā, izfantazētajā, kā arī rada atkarību no dažādām ierīcēm, kas sākumā tiek lietoti kā rīki dzīves uzlabošanai, taču vēlāk rada destruktīvu efektu uz dzīvi, jo ir atkarību izraisīši un kopumā neveselīgi.²³⁵ Tehnofīlija un patērnieciskums,

²²⁸ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 291.

²²⁹ *Ibid.* P. 243.

²³⁰ *Ibid.* P. 293.

²³¹ *Ibid.* P. 294.

²³² *Ibid.* P. 297.

²³³ *Ibid.* P. 239.

²³⁴ *Ibid.* P. 27.

²³⁵ *Ibid.* P. 245.

protams, ir arī neatņemamas tirgus ekonomikas sastāvdaļas, taču Skrūtons aicina pret tām cīnīties un tās saskatīt kā kaitniecīgas cilvēku dzīvei.²³⁶ Tehnofīlija un patērnieciskums pārņem un izlaupa cilvēka dvēseli un kolonizē vietu, kur cilvēks dzīvo.²³⁷ Ekofīlijas pretinieki cenšas iznīcināt patriotismu un tradicionālās vērtības, popularizējot universālas vērtības, kas savā būtībā nostājas pret mājām, tradicionālo ģimeni un kopienu, un pat valsti.²³⁸ Šī ir augoša krīze visās attīstītajās pasaules valstīs, tai skaitā un jo īpaši Rietumeiropā un ASV. Attīstītajās valstīs, kur darbojas centralizētas institūcijas, tiek implementēta jauna ideoloģija ar likumiem un regulām skolās, universitātēs un dažādās organizācijās.²³⁹

2.5. Risinājumi, priekšlikumi, aicinājumi

Skrūtons aicina nevis uz lielāku ekonomisko augšanu un izplešanos, bet tieši otrādi – mazāku,²⁴⁰ jo tikai lokālā līmenī var tikt rasta cerība reālistiskiem uzlabojumiem un pārmaiņām.²⁴¹ Ir jāsekmē vietējo mājražotāju darbība, kas ir labāk cilvēkiem un dabai, jo tās ir pašpietiekamas un ilgtermiņa mazās ekonomikas, kas darbojas saskaņā ar vidi, nevis tai kaitējot. Par spīti daudzu politiķu un valstsvīru centieniem visus politiskos lēmumus vērst par labu starptautiskās tirgus un valsts ekonomikas situācijas uzlabošanai, tas nenozīmē valsts nemitīgu saimniecisko attīstību tikai pašas attīstības dēļ (tikai tāpēc, ka tādā veidā iekārta var eksistēt un izdzīvot). Tas nenozīmē arī ekoloģijas kā zinātnes mērķi pētīt organismu un vides mijiedarbību tikai pētīšanas dēļ. Tas nozīmē tiekšanos pēc savu māju, sava reģiona, savas pasaules saimniecības labiekārtošanas un savešanas kārtībā. Vislabākā saimniecība ir ilgtspējīga un sevis nodrošinoša saimniecība, ko nevar teikt par šodienas ekonomiku, kas balstās uz dabas resursu ekspluatēšanu un dabas iznīcināšanu, ņemot vērā cilvēka, bet ne citu dzīvo radību *intereses*. Turklāt tas atbilst arī dabas motīviem²⁴² – pieķeršanos un dzīvošanu savā reģionā, šo reģionu kopēji līdzdalot un lietojot resursus, ko tas piedāvā dzīvošanai, nozīmē būt lokāli, taču domāt plašāk.

Skrūtona zaļās filosofijas iespējams būtiskākais risinājums vides aizsardzībā un saglabāšanā ir tuvināšanās savam reģionam. To labi raksturo sauklis “Domā globāli, rīkojies

²³⁶ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 246.

²³⁷ *Ibid.* P. 260.

²³⁸ *Ibid.* P. 249.

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.* P. 15.

²⁴¹ **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009. P. 195.

²⁴² **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 97.

lokāli”.²⁴³ Šādu kārtību, ka cilvēks ir piesaistīts lokālajam, Skrūtons uzskata par vienīgo nopietno resursu, kas cilvēkiem ir cīņā pret globāli stimulēto *pūšanu*²⁴⁴ jeb pakāpenisku pasaules kārtības sabrukšanu, tās vietā nākot jaunai – uz globālismu un multikulturālismu, uz rūpniecību un tehnoloģijām, un, protams, uz resursiem, kuri ar laiku izzīs, balstītai kārtībai, kura ir pret nacionālām valstīm vai reģioniem, kas spētu sevi pārvaldīt. Kā var redzēt, šī pasaules kārtība ar tai vienmēr klātesošo dabas iznīcību cilvēka nesaprātīgās rīcības dēļ ir praktiski jau iestājusies, par ko var pārliecināties, ņemot talkā Rodžera Skrūtona aprakstu un viņa domas par šobrīd pasaulē notiekošo saistībā ar ekoloģiju un politiku, kas jau iepriekš daļēji tika minēts. Jebkurā gadījumā ļoti daudzām lietām ir jāmainās, ja arī turpmāk mēs gribam dzīvot labklājībā un veselībā, kas vienlaikus nepadara mūs par nastu planētai.

Risinājums saistībā ar moderno ekonomikas sistēmu nav sociālistisks (likvidēt brīvās ekonomikas sistēmu), risinājums ir samazināt cilvēku prasības un censties piespiest lielos biznesus mainīties uz ekoloģiskākiem ražošanas un preču veidiem.²⁴⁵ Lai to paveiktu, ir jāsaved kārtībā arī pati sistēma, jo, mainot sistēmu, ir iespējams mainīt ekoloģiskās krīzes cēloņus, kā arī ir jābūt spēcīgiem motīviem, lai paši cilvēki mainītos. Tie, kuri ar savu darbību rada postījumus, tiem ir jākompensē radītie zaudējumi visiem cietējiem.²⁴⁶ Svarīgi ir neatbalstīt ar subsīdijām intensīvos lauksaimniekus un lielražotājus, bet gan fermerus, kas dzīvniekus laiž ganībās, kā arī mazās saimniecības.²⁴⁷ Tas attiektos uz visa veida ražošanu, ne tikai dzīvniekiem. Kopumā jāatbalsta vietējie tirgotāji, nevis lielražotājus un lielveikali. Vietējiem ražotājiem ir pārāk stingras un nepārdomātas regulas, kuras var izpildīt tikai lielražotāji. Tās nes pārāk lielus zaudējumus, rezultātā vietējie ražotāji nespēj konkurēt ar lielražotājiem un ir spiesti apturēt biznesu un saimniekošanu. Jāatceļ nepieciešamība ēdienu iepakot pirms realizācijas jau fermā, ko nevar izdarīt mazie lauksaimnieki.²⁴⁸ Nepieciešamo stimulu no valsts puses dotu arī subsidēšana. Svarīgi ir atdalīt lielos biznesus no mazajiem – tos, kas rada postījumus videi, no tiem, kas ražo un saimnieko ekoloģiski. Taču ir vēl cits risinājums saistībā ar lielražotājiem – likvidēt tos biznesus, kas rada ekoloģisku kaitējumu, un tā vietā radīt lielu biznesu, kas būs videi draudzīgs vai tendēts uz sabiedrības ilgtspējīgu pastāvēšanu nākotnē. Piemērs, ko min Skrūtons,²⁴⁹ ir mašīnbūves lieluzņēmuma cilvēkkapitālu un citus resursu

²⁴³ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 20.

²⁴⁴ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 97.

²⁴⁵ *Ibid.* P. 94.

²⁴⁶ *Ibid.* P. 98.

²⁴⁷ *Ibid.* P. 165.

²⁴⁸ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 315.

²⁴⁹ *Ibid.* P. 180.

pārvirzīt uz zinātnes pētījumiem ekoloģiski draudzīgām nākotnes tehnoloģijām. Tā būtu lietderīga cilvēku un zinātnes izmantošana nākotnes cilvēku labā.

Arī zinātnei ir sava vieta Skrūtona ekofilosofijas risinājumos. Mašīnu skaits pasaulē arvien pieaug, tehnoloģiju izmantojums palielinās, enerģiju līdz ar to arī ir nepieciešama arvien vairāk. Ja netiek mainīts dzīvesveids, tad viena izeja ir tehnoloģiju attīstība uz “zaļajām”, kas ir videi draudzīgas vai izteikti draudzīgākas. Neviens starptautiskais līgums nav lietderīgs un “jēdzīgs”, vajadzīgs, ja situācija nemainās - Skrūtons piemin arī ģeoinženieriju, kas, iespējams, varētu mainīt klimatu globāli, taču tā varētu prasīt daudzkārt finansiāli vairāk par citiem risinājumiem,²⁵⁰ un turklāt šis risinājums nebūtu ekoloģisks, jo sistēmā nekas nemainītos un zeme turpinātu degradēties un dzīvības daudzveidība samazināties. Mūsdienās dzīvību lielos apmēros iznīcina nekas cits kā naftas produkts – plastmasa. Kā iespējamu risinājumu plastmasas problēmai Skrūtons min – ieviest pudeļu depoziētismu, kā tas ir, piemēram, Norvēģijā, vai aizvietot plastmasu ar materiālu, kas dabā sadalās, nevis uzkrājas dabā, kā tas ir ar plastmasu, un pēc tam rada ekoloģiskus draudus.²⁵¹ Taču ir jāmeklē arī citi alternatīvās enerģijas veidi ilgtermiņa ekoloģiskajam risinājumam, piesaistot zinātnei finansējumu.²⁵² Šeit ļoti svarīga ir starpvalstu kooperācija, risinot ekoloģisko problēmu zinātniski, jo to var atrisināt arī zinātnieki ar jaunām videi draudzīgām tehnoloģijām. Nepieciešama ir zinātnieku finansēšana, sadarbojoties visām augsti attīstītajām valstīm.²⁵³ Šādā gadījumā starptautiskie līgumi par ekoloģiski zaļu dzīvesveidu un samazinātu izmešu daudzumu un citām ar vidi saistītām problēmām nebūtu nepieciešami, ja šo izmešu nemaz nebūtu, mainoties tehnoloģijām. Cilvēki ir uz daudz ko spējīgi, viņu potenciāls ir milzīgs, ir tikai jāpacenšas, kopīgi jāsadarbojas un jāmīl savas mājas, kā to aicina darīt Skrūtons.

²⁵⁰ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 63.

²⁵¹ *Ibid.* P. 166.

²⁵² *Ibid.* P. 315.

²⁵³ **Scruton R.** *How to be a Conservative.* London: Bloomsbury, 2014. P. 99.

3. ĀRNES NESA UN RODŽERA SKRŪTONA EKOFILOSOFIJAS NOSTĀDŅU SALĪDZINĀJUMS

3.1. Kopīgais Nesa un Skrūtona ekofilosofijas nostādnēs

Ā. Nesam un R. Skrūtonam lielākoties kopīga ir sociālā un politiskā filosofija ekofilosofijas kontekstā, tomēr vairākas idejas sakrīt arī dzīves filosofijā, jo, lai gan Skrūtons nav rakstījis konkrēti par dzīves filosofiju (atšķirībā no Nesa, kurš ir), tomēr Skrūtona konservatīvie uzskati uzskatāmi iekļaujas dzīves filosofijā, kur daudz tiek runāts par jūtām. Nesam šīs jūtas ir intuīcija, kas pēc Spinozas teiktā ir augstākā zināšanu forma,²⁵⁴ jeb visdziļākās jūtas, pamata – pirmatnējās zināšanas, pēc kurām cilvēkam vadīties. Un Skrūtonam jūtas saistās ar ekofiliju, kas ir dziļas jūtas pret radniecīgo, mājām. Un, runājot par mājām, abi filosofi izmanto māju apzīmējumu “eko”: Skrūtons – ekofiliju, un Ness – ekosofiju T, un runājot par dziļo ekoloģiju, kas rūpējas par visu pasauli kā par mājām, kurās dzīvo. Abu ekofilosofijas uzskatu pamatā ir ideja, ka cilvēks ir atbildīgs par savām darbībām,²⁵⁵ kā arī pret nākotnes paaudzēm.

Skrūtons par labāko risinājumu ekoloģiskās harmonijas radīšanai uzskata konservatīvismu. Skrūtons, apskatot vides filosofus, citē Aldo Leopoldu (*Aldo Leopold*) “Zemes ētikā”: “Ir pareizi, kad cenšas saglabāt integritāti, stabilitāti un biotiskās kopienas skaistumu. Ir nepareizi, ja vēlas pretēji.”²⁵⁶ Lai gan Ness par konservatīvismu nerunā, var uzskatīt, ka Ness akceptētu Skrūtona konservatīvās idejas, uzskatot to par Skrūtona ekosofiju. Konservatīvisms ir vērsts uz vides un arī bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu. Ness uzskata, ka dabas daudzveidību un bagātību nav tiesību samazināt, izņemot vitālu vajadzību nepieciešamību. Tāpēc jāsecina, ka Nesu un Skrūtonu vieno analogs ekoloģiski relevants mērķis. To apstiprina arī abu uzskati par dzīvniekiem. Gan Skrūtons, gan Ness akceptē dzīvnieku medīšanu un izmantošanu tikai un vienīgi cilvēka vitālām vajadzībām vai lai saglabātu dabisko līdzsvaru, medījot dzīvniekus, kas savairojušies par daudz, tādā veidā rūpējoties par ekoloģisko harmoniju. Skrūtons ir pret dzīvnieku amorālu izmantošanu, kā baudas un prieka gūšanai, bet ne vajadzīgām lietām.²⁵⁷ Cilvēkam ir tiesības iejaukties dabā, lai aizsargātu gan savas intereses, kas nav egoistiskas vēlmes, bet gan vitālas vajadzības, kā arī lai

²⁵⁴ Fromms Ē. *Psihoanalīze un dzenbudisms*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002. 67. lpp.

²⁵⁵ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 38.

²⁵⁶ Scruton R. *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 199.

²⁵⁷ Scruton R. *Animal Rights and Wrongs*. London: Demos, 2000. P. 87.

saglabātu ekoloģisko harmoniju, jo galu galā arī cilvēks ir daļa no dabas,²⁵⁸ tādējādi drīkstot iejaukties tās procesos, lai rūpētos par sevi. Ness šīm Skrūtona idejām piekristu, tāpēc šajā ekoloģiskās harmonijas un dabas kā vienota veseluma jautājumā abiem nostādnes ir kopīgas - viss pasaulē ir savstarpēji saistīts un savstarpēji atkarīgs. Skrūtons aizskar holisma jautājumu, ka katrai darbībai, ko cilvēks izdara dabā ir sekas, un ir jādomā, kāds būs rezultāts, pirms cilvēks rīkojas.²⁵⁹ Tam, ko dara cilvēks, ir ekoloģiskas sekas. Neviens process visā kosmosā nav nodalīts, visu vieno cēloņsakarības tīkls.²⁶⁰ Skrūtons kā konservatīvais domātājs izprot pasaules vienotības jeb holisma ideju, tikai, protams, citādāk, kā to saprot Ness. Holismā cilvēks un daba ir kopā, nevis atdalīti. Piemēram, Ness to salīdzini ar skābo lietu,²⁶¹ kas cilvēkiem “atver acis” un palīdz skaidrāk saprast, ka ir svarīgi mazināt rūpniecību, kas iznīcina ekosistēmas, veselu pasauli ar ne tikai acīm redzamajiem mežiem, bet arī mikroorganismiem, kas ir būtiska un neatņemama dabas sastāvdaļa. Tā var būt arī pesticīdu izmantošana, radioaktivitāte vai, ko bieži piemin Skrūtons – plastmasas problēma visas pasaules vietās, bet jo īpaši redzama okeānos, kas rada dabas iznīcību un postījumu tiktiešām lielos apmēros.

Ness un Skrūtons domā līdzīgi arī par mūsdienu ekonomisko, tehnoloģisko un politisko sistēmu, kas veicina industriālo dzīvesveidu, tehnoloģisko vidi un patēriņiskās sabiedrības kultūru. Abi ir pret tehnocentrismu, kas rada komfortu, bet neveicina atbildīgu ekoloģisku dzīvošanu. Abi kritizē moderno jeb brīvā tirgus ekonomiku un progresu ideju un vēlas ražošanas un patēriņiskās sistēmas maiņu mūsdienu sabiedrībā, citādi tiek veicināta lielo starptautisko korporāciju un lieluzņēmumu dominānce, un tajā pašā laikā atbalstīta mazo, vietējo saimniecību likvidācija, kas kopsummā rada vides degradāciju. Abi uzskata, ka rezultāts mūsdienu globālo organizāciju politikai nav ekoloģiska atbildība, bet tieši otrādi – bezatbildība un haoss to darbībā ar ļoti nelabvēlīgām sekām.²⁶² Tāpēc abi vēlas ierobežot moderno attīstību un industrializāciju, veicinot decentralizāciju - globālo institūciju un organizāciju varas ierobežošanu un varas pārņemšanu vietējo pārvalžu un iedzīvotāju rokās. Ness ir pret Pasaules Veselības organizāciju, norādot, ka tai ir iespējams nepieciešama ideoloģija,²⁶³ kas vairāk aizsargātu dabu un ņemtu piemēru no dabas. Abi kritizē mūsdienu zaļo politiku, tomēr uzskata par svarīgu zaļās domāšanas iekļaušanu politikā. Skrūtons ir pret visām centralizētajām organizācijām un institūcijām, kas atņem varu un pašnoteikšanos vietējiem cilvēkiem.

²⁵⁸ **Scruton R.** *Animal Rights and Wrongs*. London: Demos, 2000. P. 79.

²⁵⁹ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 113.

²⁶⁰ **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014. P. 98.

²⁶¹ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 211.

²⁶² *Ibid.* P. 76.

²⁶³ *Ibid.* P. 194.

Decentralizācijas rezultātā veicinātos bioreģionālisms jeb tuvinājums savam reģionam, kur tiktu izmantoti resursi un ražoti produkti lokāli, nevis industriālajās rūpnīcās. Šādi cilvēks būtu patstāvīgs sevis ilgtspējīgā apgādē (*self-sustainable*). Decentralizācija tādējādi veicinātu lokālu autonomiju un masu produkcijas nomaiņu uz vietējo.²⁶⁴ Skrūtons risinājumu īstenošanai iesaka izmantot valsti, lai tā ieviestu likumus un regulas pret piesārņotājiem un par zaļāku vides politiku, tādējādi parādot nepieciešamību ierobežot cilvēka brīvību. Ness iesaka uzmanīt politikas un vērtēt viņus pēc ekoloģiskajiem lēmumiem. Abi cilvēku uzskata par slogu pasaulei, taču Ness atklāti norāda, ka cilvēku populācija ir jāsamazina uz tādu, ka būtu ilgtspējīga, un to var īstenot ar revolūciju reformu un nevardarbības ceļā. Ness uzskata, ka cilvēkam, ejot uz pārmaiņām, ir jāskatās ar sevi,²⁶⁵ un tā uzskata arī Skrūtons, sakot, ka aiz visa, kas ir sabiedrībā un sistēmā – brīvās ekonomikas, reliģijas, likuma, progresa – vainīgais ir cilvēks, un pārmaiņām ir galvenais jābūt pašā cilvēkā, viņa rīcībā un domāšanā.

Abi runā par cilvēka vēlmēm un vajadzībām, kas mūsdienās ir neapmierināmas. Skrūtons aicina mainīt motīvus, mainot cilvēka domāšanu un līdz ar to arī vēlmes. Gan Skrūtona, gan Nesa motīvi un domas atšķiras, taču ekocentrisms jeb rūpes par vidi ir kopējas. Abi aicina cilvēku būt neegoistiskiem un rūpēties par citiem, vai tā būtu mājas un vietējais reģions (Skrūtons), vai visas zemeslodes radību labā (Nesa). Tas jā dara ir, lai planētai būtu veselīga vide, kas tā arī saglabātos, un cilvēks būtu kā viena no radībām, kas dzīvotu harmonijā ar citām. Mūsdienās gan ir redzams cits skats, nekā šis (laikam) utopiskais nākotnes redzējums. Piemēram, abi filosofi, runājot ekoloģiskās politiskās filosofijas kontekstā, saskata mazāk attīstīto pasaules (lielākoties Āfrikas, bet arī Āzijas un Dienvidamerikas) valstu izmantošanu Rietumvalstu vai citu moderni attīstīto valstu labā. It kā cilvēka vēlmēm nebūtu robežu, tāpēc ir jāekspluatē dabas resursi un jāiznīcina daba visās nabadzīgajās pasaules valstīs. Skrūtons un Ness uzskata, ka attīstītajām valstīm vajadzētu no ekspluatācijas pāriet un palīdzības sniegšanu, īpaši ekoloģisko problēmu risināšanā, kā cēlonis ir tieši bagātās valstis. Ness prāto, kas notiktu, ja visām pasaules valstīm būtu tāda saimniecības sistēma kā attīstītajām valstīm.²⁶⁶ Šāds modelis jebkurā gadījumā nevarētu pastāvēt, jo nepieciešamas ir ražotājvalstis jeb trešās pasaules valstis, kas apgādā attīstītās valstis ar produktiem. Skrūtons šo situāciju uzskata par globālu netaisnību, ar ko ir nepieciešams cīnīties, viņš aizstāv katru suverēnu valsti, lai tā saglabātu savas vērtības un vajadzīgos resursus pienācīgai dzīvei. No ekoloģiskās perspektīvas jebkurš modelis, kur iesaistīta industriālā ražošana, ir katastrofisks, jo tā balstās uz neatjaunojamiem (vai ilgā procesā atjaunojamiem) dabas resursiem, par galveno resursu

²⁶⁴ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 97.

²⁶⁵ *Ibid.* P. 34.

²⁶⁶ *Ibid.* P. 101.

uzskatot pašu zemi un ūdeņus. Tādējādi nākotnes prognozes, pēc abu filosofu domām, nesolās būt pozitīvas, vismaz ne cilvēkam, bet iespējams nākotnes būtņu labā, kam ekoloģiskā krīze pavērtu tieši dzīves “uzplaukumu”, kā par to ir spekulējis Skrūtons.²⁶⁷

Visticamākais variants nākotnes scenārijā var novest mūsdienu sabiedrību pie ekokatastrofas, kas būtu cilvēces ekopolitikas traģiskās sekas, jo priekšplānā kā ideoloģijas tika izvirzīta ekonomika, ražošana, un patērēšana jeb materiālās vērtības nostādītas augstāk par garīgajām. Šai dzīves apstākļu krīzei ir liels potenciāls tiktiesam notikt, Ness prognozē, ka, lai situācija uzlabotos, vispirms tai diemžēl ir jāpasliktinās,²⁶⁸ jo tikai tad cilvēki sapratīs, ka dzīvot ar šādu attieksmi un dzīvesveidu tālāk vairs nav iespējams. Apstākļu pasliktināšanās tiktiesam var būt kā liels pamudinājums cilvēkiem rast jaunu ceļu, idejas un kritērijus efektīvai un racionālai darbībai, kas vērsta uz dzīvi ilgtermiņā. Ness min, ka krīze varētu radīt jaunu renesansi vai jaunu sabiedrības kopdzīves formu,²⁶⁹ kurā būtu attiecīgas tehnoloģijas un saimniecība, kas ļautu vienoti ar dabu, tajā pavisam iekļaujoties vai vismaz ne tik ļoti, ne tik lielos apmēros iejaucoties tās procesos. Skrūtonam ar Nessu šajā jautājumā pozīcijas sakrīt. Abi piemin kāda veida tehnoloģijas cilvēks varētu radīt vai ko darīt jau šobrīd, un kā Skrūtons, tā Ness pilnībā atbalsta zinātnieku finansēšanu un atbalstīšanu to pētījumos, lai nepieciešami ātrāk tiktu atrasti zaļāki risinājumi ilgtspējīgai dzīvei nākotnē. Bet interesanti, kāpēc netiek mainīta līdzšinējā valstiskā un starptautiskā politika, ne tikai ekoloģiskā, bet arī sabiedrības un individuālās veselības, kā arī citos jautājumos, kas visnotaļ negatīvi attiecas uz cilvēka dzīvi? Par to var spekulēt un teikt, ka varbūt kādam (kādam noteiktai grupai vai atsevišķiem cilvēkiem, kā Ness piemin - elitei) tas ir izdevīgi, un tāpēc daudz kas uz labu nemainās vai mainās pārāk lēni. Taču tas nemaina to, ka sistēmai, politikai vai cilvēkiem ir jāmainās, citādi cilvēkiem var kļāties nelāgi, jo Zemei jebkurā gadījumā nākotnē viss būs kārtībā, bet cilvēkiem visdrīzāk nebūs – šādu ideju pieļauj gan Ness, gan Skrūtons. Skrūtons pieņem apstākli, ka dzīvības formas izzūd un vietā nāk jaunas, kā normu, ka pasaulē tā notiek arī bez cilvēka iejaukšanās.

3.2. Nesa un Skrūtona ekofilosofijā atšķirīgais

Gan Skrūtons, gan Ness piešķir vērtību dabai, taču Skrūtons tai piešķir vērtību, jo dabas objekti cilvēkam sniedz visu vajadzīgo ilgtermiņā dzīvei, kā piemēru minot skaistumu, kas piemīt dabiskajam un kas sniedz cilvēkam baudu. Ness savukārt piemēro vērtību jebkurai dzīvai

²⁶⁷ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 192.

²⁶⁸ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy.* Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 211.

²⁶⁹ *Ibid.* P. 26.

būtnei, kā arī jebkurai ekosfēras sastāvdaļai, arī nedzīvajam, piemēram, kalniem un upēm, ko pielūdz senās ciltis un par ko vēl mūsdienās var uzzināt teikās, tautasdziesmās un mītos. Skrūtons, atšķirībā no Nesa,²⁷⁰ nepiešķir dabai vērtību pašai par sevi, bet tik un tā to respektē un vēlas dzīvot harmonijā ar dabu. Nesam un Skrūtonam atšķiras viedoklis arī par tiesībām. Skrūtons rakstījis, ka “tikai daži filosofi ir aizgājuši tik tālu, sakot, ka kokiem ir tiesības”.²⁷¹ Piemēram, Ness, saskaņā ar kuru visām dzīvajām būtnēm ir tiesības pašrealizēties, realizēt savu potenciālu. Skrūtons uzskata, ka dzīvniekiem var piedēvēt tiesības, lai aizstāvētu viņu intereses, piemēram, lai saglabātu viņu dzīvesvidi, nebūvējot ceļu, kas var dzīvniekus apdraudēt. Taču Skrūtons, runājot par ekoloģiskās krīzes pārvarēšanu, īsti neskar konkrēti dzīvnieku kā tādu jautājumu. Dzīvnieki tiek skarti tikai kopskatā, runājot par ekosistēmu kopumā un ekosistēmas saglabāšanu. Skrūtons uzskata, ka dzīvniekiem nav tiesību²⁷² un ka dzīvnieki nav morālas būtnes,²⁷³ taču tas nenozīmē, ka Skrūtons ir vienaldzīgs pret dzīvniekiem. Cilvēkiem ir nepieciešams rūpēties par dzīvniekiem, ko uzsver Skrūtons, sakot, ka, lai gan dzīvniekiem nav tiesību, tomēr cilvēkiem ir pienākums pret viņiem - pienākums aizsargāt to dabisko vidi – mājas, pēc iespējas saglabājot dabisko līdzsvaru.²⁷⁴

Nesam un Skrūtonam ir atšķirīgi motīvi jeb mudinošie iemesli viņu ekofilosofijai. Pieņēmums ir, ka Skrūtons veido savu ekofilosofiju cilvēka glābšanai no ekoloģiskās katastrofas draudiem, bet Ness vēlas saglabāt bioloģisko daudzveidību un bagātību uz zemeslodes. Nesam uztrauc visa biosfēra un vēl vairāk – ekosfēra, un cilvēks ir kā tās daļa, taču nekas īpašāks par citām būtnēm. Skrūtons, no otras puses, centrā liek cilvēku, un vairāk tieši cilvēka dēļ cenšas veidot ilgtermiņa ekoloģiskus risinājumus. Lai gan Skrūtons apzinās visa saistību un vienotību pasaulē, cēloņa un sekas sakarību, un lai gan Skrūtons nostājas pret antropocentrismu (jo cilvēks ir pasaules dabiskās vides iznīcības lielākais cēlonis, ņemot vērā arī pašas dabas radītos postus), tomēr neatmetas doma par Skrūtona simpātijām pret antropocentrismu. Jāņem vērā, ka viņš ir konservatīvais domātājs, un konservatīvos visvairāk interesē tieši tradīciju saglabāšana, tai skaitā, rūpes par tradicionālo un dabisko vidi. Un tradīcijas ir saistītas tikai ar cilvēku, ja vien nav tāda pieņēmuma, ka dabiskais, instinktīvais, kas norisinās dabā, arī ir kā tradīcija; tomēr šāds pieņēmums būs aplams, jo tad dabā būtu jābūt arī (dabiskiem) dzīvniekiem, kas ir netradicionāli, gluži kā cilvēki mūsdienās. Turpinot jāsaka, ka cilvēku tradīcijas ir konvencionālas, pašu cilvēku radītas, pat ja desmitus, simtus un gadu

²⁷⁰ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 34.

²⁷¹ Scruton R. *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 199.

²⁷² Scruton R. *Animal Rights and Wrongs*. London: Demos, 2000. P. 79.

²⁷³ *Ibid.* P. 86.

²⁷⁴ *Ibid.* P. 87.

tūkstošu pastāvošas un pārbaudītas kā vērtības, - bet tomēr tās ir “mākslīgas”. Un Skrūtona vides konservatīvisma mērķis pats par sevi nav radīt veselīgu vidi, tas ir tikai kā efekts, tikai kā rezultāts, kas radīts priekš cilvēkiem, kam šī vide ir mājas.²⁷⁵ Ņemot šo visu vērā, jāsaprot, ka Skrūtonu tomēr raksturo antropocentrisms (cilvēka/cilvēces novietošana pirmajā vietā), jo viņš aizstāv ne tikai ekosfēras saglabāšanu, bet galvenokārt tieši māju, cilvēkvides aizsardzību, lai saglabātu kultūru un tradicionālās vērtības. Iespējams šis secinājums ir kļūdainis, taču tas šķiet visai pamatots, ņemot vērā arī pašu Skrūtona ekofilosofiju, kurā viņš neaizstāv dzīvās būtnes kā tādas, viņš nepiešķir tām vērtību pašām par sevi, kā to dara Ness. Skrūtons noliedz dzīvnieku tiesības un vērtību, kā to dara dziļās ekoloģijas kustības dalībnieki un vides filosofijas pārstāvji, kuri piedāvā visām dzīvajām būtnēm vai kaut vai tikai dzīvniekiem šīs universālās tiesības un vērtību, ko cilvēki piedāvā sev. Tādējādi secinājums ir sekojošs. Gan Skrūtonam, gan Nesam var piedēvēt ekocentrismu, jo abi vēlas ekoloģisku līdzsvaru pasaulē. Tomēr viņi tiecas pēc šī ekocentrisma katrs pēc atšķirīgiem motīviem un atšķirīga pamatojuma: Ness pēc biosfēriskā egalitārisma jeb biocentriska vadlīnijām, vadoties pēc dziļajām jūtām un intuīcijas, izjūtot cieņu un rūpes pret visām būtnēm neatkarīgi no to vērtības; savukārt Skrūtons vadās pēc antropocentriskiem apsvērumiem, jo mīl tradicionālo vidi un mājas. Abi ir “ekofīli”, mīl mājas un zemi. Un Skrūtons, būdams konservatīvais, tāds arī paliek, taču Ness papildus ir biofīlis, mīlot dzīvību un jebkuru būtni pašu par sevi.

Ness atšķirībā no Skrūtona identificējas ar dzīvajām būtnēm, kas saistāma ar Patības realizāciju, saprotot Patību kā Ātmanu, Budu vai pirmatnējo būtību u.c. līdzīgus nosaukumus tai pašai nozīmei. Tādējādi, atšķirībā no Skrūtona, kura ekofilosofija lielākoties sastāv tikai no ekoloģiski politiskās filosofijas, Ness visas būtnes uzskata par līdzvērtīgām - šie uzskati viņam sakņojas Spinozas un Mahājānas budisma pētīšanā. Arī Skrūtons ir pētījis Spinozu, uzrakstot par viņu pat grāmatu, tomēr Skrūtons nav no Spinozas ietekmējies ne tuvu tādā mērā, kā Ness ir Tajā pašā laikā Skrūtons ir iepazinies arī ar paša Nesa dziļo ekoloģiju, kuru viņš uzskata par mistisku balstīšanos uz senajām kulta reliģijām, kā arī piemin Lavloka (*Lovelock*) Gajas teoriju.²⁷⁶ Saskaņā ar Gajas teoriju procesi uz Zemes tiek uzlūkoti no cita skatupunkta, no ģeocentriskās perspektīvas. Ģeocentriskajā perspektīvā tiek skatītas nevis cilvēku, bet gan Zemes kā vienota organisma vajadzības. Skrūtons par ģeocentrismu neizsakās pārāk pozitīvi, jo tajā cilvēki tiek uztverti kā slimība Zemei,²⁷⁷ un augstāk tiek novietotas Zemes vajadzības nekā cilvēka. Lavloka teorijai ir līdzīgas idejas ar Nesa filosofiju; un Skrūtons šāda tipa teorijām

²⁷⁵ **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 376.

²⁷⁶ **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy.* Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989. P. 255.

²⁷⁷ *Ibid.* P. 255.

(viņš apskata arī citas vides filosofu teorijas) piedēvē pseidozinātniskumu un uzskata par zinātniskām blēņām.²⁷⁸ Tādējādi Skrūtona argumentācijā var saskatīt skaidru racionalitāti, kas neļauj akceptēt uz šāda veida ticību radītas teorijas. Tomēr Skrūtons galu galā saskata pozitīvo šajās teorijās un to radītajās vides kustībās – šo zaļo kustību dalībnieki dod priekšroku zaļajam dzīvesveidam un tuvinās savam reģionam, un tas iet kopā ar paša Skrūtona vides konservatīvisma principiem. Tādējādi Skrūtons visas teorijas un vides filosofiju kopumā uzlūko gan kritiski, gan nosauc pozitīvus aspektus citu nostādnēm, vides kustībām, tai skaitā, par Nesu un dziļo ekoloģiju.²⁷⁹

3.3. Nesa un Skrūtona ekofilosofijas salīdzinājuma izvērtējums

Tika apskatītas Ārnes Nesa un Rodžera Skrūtona ekofilosofijas kopīgās un atšķirīgās nostādnēs. Pēc veiktā salīdzinājuma var secināt, ka abiem filosofiem ir ļoti daudz kopīga ekoloģiskās krīzes risināšanā. Nesam un Skrūtonam acīmredzot ir kopīgs mērķis saglabāt planētas ekoloģisko balansu, lai cilvēks spētu uz Zemes dzīvot labklājībā un pārticībā. Ness aicināja citus attīstīt savas ekosofijas, vadoties pēc savas intuīcijas jeb visdziļākajām jūtām, lai tiktu aptverts plašāks diapazons ar redzējumiem un iespējamām risinājumiem katram savā vietā un savā situācijā ekoloģiskās harmonijas meklējumos. Līdz ar to, var uzskatīt, ka Skrūtona vides konservatīvismu varētu saukt par vienu no nākotnes ekosofijām, uz ko cerēja Ness. Ekosofijas var atšķirties, taču tām visām ir kopīgi centieni dzīvot ekoloģiski. Skrūtonam bija iespēja izglītoties gan no Nesa, gan citiem vides u.c. filosofiem, kas rakstījuši par cilvēka un dabas attiecībām. Skrūtons kā konservatīvi domājošs cilvēks savā ekofilosofijā balstās ne tikai dziļās jūtās pret mājām un sev tuvo zemi, bet vairāk par *savu intuīciju* izmanto praktisku spriestspēju, racionāli spriežot par politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem.

Skrūtons un Ness pie ekoloģiskajām likstām pārliecinoši vairo cilvēku, viņa alkatību, nejutīgumu pret citām būtnēm un līdzcivēkiem u.c. ar cilvēka morāli un rīcību saistīto. Vainojot cilvēku kā tādu, viņi izmanto vārdus “cilvēks” un kādu reizi arī “cilvēce”, un neizmanto vārdu “civilizācija”, bet izmanto vārdu “sabiedrība”. Kāpēc tā, nav zināms, taču uz šo īpatnību var ņemt vērā, raugoties no viena civilizācijai skeptiska, taču ekofilosofiska skatpunkta. Skrūtons un Ness, raksturojot mūsdienu sabiedrību un sistēmu, visai precīzi un pat identiski nosauc arī civilizācijai piemītošo – (parasti moderno) kultūru, reliģiju, atīstīas

²⁷⁸ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 255.

²⁷⁹ Scruton R. *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012. P. 195.

tehnoloģijas un ekonomika, kas visi ir saistāmi ar ekoloģisku postu, kā iepriekšējās nodaļās un salīdzinājumā jau noskaidrots. Tas viss var šķist pareizi, jo “sabiedrība” var tikt lietota kā sinonīms “civilizācijai”, kā arī vārds “sabiedrība” var šķist mūsdienīgāks un elastīgāk izmantojams par vārdu “civilizācija”. Taču uz ko autors vēlas vērst uzmanību, ir tas, ka kā ekoloģiskās krīzes cēlonis, pavisam iespējams, ir vainojams ne tikai pats cilvēks kā tāds, bet tieši civilizācija kā sabiedrības pastāvēšanas forma. Civilizācija ir pie vainas ar tās augsti attīstīto kultūru, avancētajām tehnoloģijām, sistēmu utt. Iespējams, var rasties jautājums, vai un kā gan cilvēce tad var eksistēt, ja ne civilizēti. Atbilde uz šādu jautājumu būtu – jā, var, vietējās kopienās (kādreiz – ciltīs (*tribes*)), ko var nosaukt par sabiedrības pastāvēšanas citu veidu, kas pastāvēja pagātnē, un pastāv joprojām nodalītās necivilizētās cilvēku grupās – kopienu sabiedrībās (angliski *tribalism*). Par šo jautājumu principā runā arī Ness un Skrūtons, tikai mūsdienu kultūras un tehnoloģiju prizmā, cilvēkam nepieciešami dzīvojot lokāli un ievērojot bioreģionālisma principus. Tādējādi abi runā par labu šai cilšu vai lokālās sabiedrības efektu, kas ievēro dzīvošanu saskaņā ar dabu, taču nerunā, ka tieši civilizācija kā tāda ir pie vainas. Iespējams, tas tika apzināti noklusēts, lai viņi netiktu pieskaitīti tā sauktajiem naturālistiem, kas aicina atgriezties pie pilnīgas dzīvošanas dabā un saskaņā ar to. Un vēl iespējams, ka viņi gluži vienkārši par to nebija aizdomājušies, jo nav atskatījušies tik tālā pagātnē par pirmatnējo sabiedrību dzīvošanas principiem, kā arī par seno civilizāciju uzplaukumiem un norietiem, vai pat totālu to iznīcību katastrofu un dažādu krīžu (arī resursu izsaimniekošas), iespaidā, tas nav zināms. Atsaucoties uz pamatzināšanām par seno laiku vēsturi,²⁸⁰ civilizācijai, lai kāda tā būtu, raksturīgs ir progress, moderna kultūras un ideoloģiska attīstība, ko šodien varētu salīdzināt ar, piemēram, liberālismu, feminismu, neokonservatīvismu, kā arī globālismam raksturīgām iezīmēm. Paralēli tam var būt ekoloģiskas problēmas, kas pieņemas arvien vairāk un vairāk spēkā, ja cilvēki nav spējīgi rīkoties, un tādējādi nav spējīgi arī saglabāt savu sabiedrību (vai civilizāciju). Nesa raksturojums par cilvēci kā iebrūkošo sugu pēdējo deviņu tūkstošu gadu laikā²⁸¹ var tikt saprast kā attiecinājums tieši uz civilizāciju, bet ne vietējām tradicionālajām kopienām, tai skaitā, piemēram, pagāniskajām ciltīm. Civilizācijas likvidēšanos tādējādi var uzskatīt par garantu ekoloģiskās krīzes atrisināšanā, taču tas nozīmētu iznīcību lielākajai daļai cilvēku populācijas, kas ir atkarīgi no šīs civilizācijas atklājumiem un sistēmas kopumā. Taču kas notiktu, ja pēkšņi pārstatu darboties kāds no šīs sistēmas mehānismiem? Tas ir atvērts jautājums, bet visticamāk atbilde būtu tikko pieminētā civilizācija likvidācija (jeb bojāeja). Šis bija tikai kā prātojums dabas līdzsvara

²⁸⁰ Zināšanām no seno laiku vēstures studiju kursa, kas tika klausīts un apgūts 2018. gadā Latvijas Universitātē pie profesora Harija Tumana.

²⁸¹ Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by Rothenberg D. New York: Cambridge University Press, 1989. P. 182.

meklējumos, kas katrā ziņā ir tuvs arī Nesa un Skrūtona pesimistiskākajām domām par mūsu modernās sabiedrības (vai civilizācijas) ekoloģisko nākotni. Pēc šī izvērtējuma var secināt, ka Ness un Skrūtons principiāli varētu atbalstīt civilizācijas kā tādas vainu ekoloģiskās krīzes situācijā, kā arī dzīvošanu ciltīs jeb vietējās kopienās, jo viņi argumentē tam par labu un paši aizstāv vietējo jeb lokālo kopienu kā ļoti labu risinājumu ekoloģiskās krīzes risināšanā.

Vērtējot secināto par Skrūtonu un Nesu, jāsaprot, ka tas nav labi vai slikti, ka viņu motīvi vienam no otra atšķiras. Bet jāsaprot, ka tas ir pozitīvi, *ka* var būt dažādi motīvi vienam ekoloģiskajam mērķim. Lai cik atšķirīgu nozaru filosofī Ness un Skrūtons būtu, viņiem ekofilosofijas jautājumā ir vairāk kopīga nekā atšķirīga. Tas ir ļoti interesanti, ka vadoties pēc atšķirīgiem motīviem, ir iespējams īstenot gandrīz identiskus risinājumus mērķa sasniegšanai, kas dod arī kopīgu labumu visai pasaulei, gan cilvēkiem, gan dzīvniekiem un citām būtnēm. Šī nodaļa būs jānoslēdz ar kopīgo domu, kas ir šiem abiem domātājiem. Cilvēks ir vienīgā būtne uz Zemes, kam ir gan sevis apzināšanās, gan apzinātas rīcības spējas. Tāpēc kopīgi ir jācer, ka mūsdienām raksturīgā tendence virzīties uz nemitīgu progresu, attīstību un, beigu beigās, - industriālu sabiedrību, neizraisīs katastrofālas sekas dzīvības, tai skaitā, cilvēka, pasāvēšanai uz Zemes tuvākā un tālākā nākotnē. Un jāņem vērā Nesa un Skrūtona ekofilosofijas piedāvātie risinājumi un ieteikumi ekoloģiskai, veselīgai un laimīgai dzīvei, mijiedarbojoties ar visām būtnēm planētas ekosfērā.

SECINĀJUMI

Mūsdienu ekoloģisko problēmu risināšanai ir nepieciešama ekoloģiska gudrība – ekofilosofija, kas tiecas radīt harmonisku dzīvi un labklājību nākotnē, cilvēkam un dabai kopā. Darbā tiek analizētas un salīdzinātas divu domātāju - Ārnes Nesa un Rodžera Skrūtona ekofilosofijas nostādnes. Ness ir plašāk pazīstams kā dziļās ekoloģijas kustības aizsācējs, savukārt Skrūtons – kā nozīmīgs konservatīvais domātājs.

Saskaņā ar Nesa pausto visa planēta ir ārkārtīgi kompleksa vienota sistēma. Mūsdienu tehnoloģiskā attīstība un progress, kā arī modernā ekonomika un masu ražošana izraisa destruktīvu efektu ilgtermiņā. Cilvēkiem patērnieciskajā kultūrā tiek reklamētas mākslīgas vajadzības, kā arī producētas vēlmes. Kopumā rezultāts mūsdienu globālo organizāciju politikai ir ekoloģiska bezatbildība un haoss ar ļoti nelabvēlīgām tālejošām sekām.

Ness sniedz ieteikumus, kā cilvēkam dzīvot. Galvenā atziņa – cilvēkiem nepieciešams mainīt attieksmi un dzīvesveidu, kas ir cieši saistīts ar izmaiņām cilvēku domāšanā un sistēmā. Cilvēkiem jādzīvo saskaņā ar dabu – to nedrīkst neekspluatēt bez vitālas vajadzības. Tāpat nepieciešams analizēt tehnoloģiskās attīstības ilgtermiņa efektu. Svarīga ir arī populācijas kontrole, tomēr šīs problēmas ir tikai virspusējās sekas. Vispirms jāmaina problēmu cēlonis, kas nozīmē varas decentralizāciju – sociālās sistēmas maiņu no globālas uz lokālu.

Ness aicina uz revolūciju reformu ceļā, kur mērķis ir revolucionārs, taču soļi, kā īstenot mērķi, ir īstenojami ar reformu palīdzību. Nekas vardarbīgs, bet pakāpeniska un gudra politikas īstenošana, politikā iekļaujot zaļo domāšanu. Tā būtu dzīvesveida maiņa no industriāla, urbāna uz pēc iespējas tuvāku dabai un “zaļāku”, savukārt risinājums tehnoloģiskajai attīstībai būtu vietējā ražošana, kas sevī ietver arī politisku un ekonomisku decentralizāciju. Cilvēkiem kopumā nepieciešams kļūt neatkarīgākiem un vairāk izmantot vietējos resursus, rodot saikni ar dabu un dzīvojot vienkāršāku dzīvi.

Plašākā nozīmē Ness spriež arī par cilvēka lomu dabā, secinot, ka cilvēkam nav pamata sevi padarīt pārāku par citām būtnēm, jo visas būtnes ir vienlīdzīgas. Šī identificēšanās ar dabu balstās nevis loģiskā argumentācijā, bet paša Nesa intuīcijā. Ness vēlas, lai cilvēks būtu integrēts dabā, un daba netiktu vairs saskatīta kā kaut kas no cilvēka atdalīts. Tādējādi cilvēks un daba būtu viens veselums un pastāvētu harmonijā. Lai sasniegtu pozitīvu galarezultātu, Ness aicina izmantot nevardarbīgas metodes – miermīlīgu kustības un protestus, iespaidojoties no Gandija nevardarbības teorijas.

Nesa izvirzītos filosofiskos jautājumus no pavisam cita skatpunkta cenšas risināt Skrūtons. Viņš runā par tādām ekoloģiskām problēmām kā pārmērīgā industrializācija, piespiestā kolektīvizācija, patērniecība, planētas piesārņošana, globālā sasilšana, kā arī

bezpēcība pret globālo biznesu, uzsverot, ka minētās problēmas ir jārisina, pretējā gadījumā nākotnē gaidāmas ekoloģiski katastrofālas sekas. Skrūtons izdala četras problēmas – tirgus ekonomika, tiesiskums, zinātniskā metode un reliģija –, par kurām ir atbildīgs pats cilvēks.

Skrūtons uzskata, ka valstij un starptautiskajām organizācijām nevar uzticēt ekoloģisko risinājumu īstenošanu – tiesībām lemt par ekoloģiskiem jautājumiem jābūt arī vietējo cilvēku rokās. Ekoloģiskās krīzes veicināšanā Skrūtons vaino gan nevalstiskās organizācijas, gan Eiropas Savienību un citas institūcijas, kas aizstāv lielo uzņēmēju un starptautisko korporāciju intereses. Līdz ar to piedāvātais risinājums ir decentralizēt varu, atgriezt neatkarību reģionālā līmenī.

Ekoloģiskās harmonijas rašanai nepieciešamas būtiskas pārmaiņas – gan globālā līmenī, gan individuāli. Skrūtons kā labāko ekopolitisko risinājumu piedāvā konservatīvismu. Neviens globāls projekts nevar izdoties, tam nesakņojoties maza mēroga praktiskā cilvēka rīcībā, un pilsoniskās sabiedrības ir tās, kas patiešām pārstāv pašu cilvēku intereses, nevis starptautisko korporāciju intereses. Nepieciešams līdz minimumam samazināt industrializāciju, lai nodrošinātu ekosistēmas stabilitātes saglabāšanu un ilgtspēju.

Skrūtons skaidro, ka problēmas būtība ekoloģiskajai krīzei ir cilvēks, tā alkātība un visdažādākās vēlmes pēc komforta un visa cita, ko sniedz modernās tehnoloģijas un brīvā tirgus ekonomika. Cilvēks sevi novieto pasaules centrā un visu pārējo pakārto atbilstoši savām vēlmēm un vajadzībām, tādējādi nerespektējot dabu. Risinājums vides problēmām būtu mazināt mūsu prasības pēc dzīves apstākļiem, ko veicinātu tuvinājums savam reģionam.

Skrūtons iezīmē perspektīvu ekoloģisko problēmu risināšanai. Tikai paši cilvēki savā ikdienas dzīvē var veidot pārmaiņas, un nevis viņu vietā to darīt valsts, lieluzņēmumi, politiskie aktīvisti vai kāds cits. Valsts var radīt labvēlīgus apstākļus, taču jārīkojas būs pašam cilvēkam.. Cilvēki aizvien vairāk un vairāk vēlas saglabāt dabas objektus, piešķirot tiem reālu vērtību, jo tie sniedz cilvēkiem ilgtermiņa baudu no skaistuma, kas piemīt dabiskajam. Patiesa vērtība piemīt lietām, pie kurām cilvēks no sirds pieķeras, un par šādu vērtību var uzskatīt mājas un sev tuvu apkaimi, kas cilvēkam ir dārga un tuva sirdij. Skrūtons uzskata, ka māju mīlestība ir tieši tas, kas varētu izglābt vidi no tās pakāpeniskās iznīcības, ko radījusi modernā sabiedrība

Pēc R. Skrūtona un Nesa ekofilosijas nostādņu salīdzināšanas ticis secināts, ka abu motīvi, kāpēc nepieciešams rast risinājumus ekoloģiskam līdzvaram pasaulē, tiktiešām atšķiras. Ness vadās pēc intuīcijas, sekojot savam pirmajam prātam, kas rada augstāko zināšanu veidu. Šī Nesa intuīcija aizved viņu pie rūpēm par visu Zemes ekosfēru, Ness piekrīt biocentrismā paustajam, ka dzīvībai piemīt patiesa un reāla vērtība. Skrūtonu vada neegoistisks tuvajai apkaimē pietuvināts motīvs – ekofīlija, mīlestība pret mājām, kas atbalsojas konservatīvisma nostādnēs. Lai gan Skrūtons neatbalsta Nesa motīvus, Ness, visticamāk,

atbalstītu Skrūtona, jo abiem kopējas ir dziļas jūtas, kas tiecas pēc analoga ekoloģiski saistoša mērķa – dabas un cilvēka harmonijas.

Nesa un Skrūtona atšķirīgie motīvi ir maz ietekmējuši viņu atrastos risinājumus ekoloģiskās krīzes risināšanā. Abu idejas ir pārlicinoši līdzīgākas nekā atšķirīgas. Skrūtonam ar Nesu ir daudz vairāk kopēja, nekā sākotnēji domāts. Abi sniedz lasītājam praktiski ļoti līdzīgus risinājumus un ieteikumus. Abu domātāju idejām kopīga ir vēlme novērst potenciālo vides katastrofu. Daudzi risinājumi politikā, ekonomikā un tehnoloģijās ir gandrīz identiski. Arī ieteikumi, kā cilvēkam labāk dzīvot, ir ļoti līdzīgi. Abi filosofī pauž vienotu ideju, ka svarīgi ir rūpēties par savu zemi, savām mājām, būt neatkarīgiem, brīviem un rūpēties gan vienam par otru, gan dabu sev apkārt.

PATEICĪBAS

Milzīgs paldies (!!!) darba vadītājam Raivim Bičevskim par izpalīdzību, atbalstu, motivēšanu un labo sirdi! Bez Jums es nevarētu sasniegt tādu rezultātu, kāds ir šobrīd! Ļoti novērtēju Bičevska kunga ieguldījumu ne tikai man darba vadīšanas procesā, bet arī sniegto enerģiju filosofijas studijās kā tādās! :)

Paldies arī visai LU filozofijas un vēstures fakultātei pieredzēto un iemācīto! Tagad man ir gūta vēl stiprāka spēja raudzīties uz visu vēl kritiskāk!

Paldies arī ārpusstudiju aktivitātēm, kas ļāva man izturēt šos trīs filozofijas studiju gadus, kas man deva kaut kādā mērā sapratni par lietu būtību, ļaujot saskatīt mērķa patieso neesamību!

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. **Ness Ā.** *Dzīves filosofija*. Rīga: Apgāds "Norden AB", 2001.
2. **Naess A.** *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Translated and revised by **Rothenberg D.** New York: Cambridge University Press, 1989.
3. **Naess A.** *The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint, 2008.
4. **Scruton R.** *How to Think Seriously About the Planet: The Case for an Environmental Conservatism*. New York: Oxford University Press, 2012.
5. **Scruton R.** *How to be a Conservative*. London: Bloomsbury, 2014.
6. **Scruton R.** *Animal Rights and Wrongs*. London: Demos, 2000.
7. **Fromms Ē.** *Psihoanalīze un dzenbudisms*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002.
8. **Callicott J.B., Frodeman R.** *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Farmington Hills, MI : Macmillan Reference USA/Gale Cengage Learning, 2009.
9. **Dooley M.** *The Roger Scruton Reader*. London; New York: Continuum, 2009
10. **Naess A.** How my philosophy seemed to develop. // *Philosophers on their Own Work*. Vol.10 New York: Peter Lang, 1982.
11. **Buks A.** Konservatīvisms // <http://vesture.eu/index.php/Konservat%C4%ABvisms> (Skat. 2019.26.05.)
12. **Brennan A.** Environmental Ethics // <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/#DeeEco> (Skat. 2019.06.04.)
13. **Cochrane A.** Environmental Ethics // <https://www.iep.utm.edu/envi-eth/#SH2a> (Skat. 2019.06.04.)
14. **Drengson A.** Ecophilosophy, Ecosophy and the Deep Ecology Movement: An Overview // <http://www.ecospherics.net/pages/DrengEcophil.html> (Skat. 2019.23.05.) [1999]
15. **Hamilton A.** Conservatism // <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/conservatism/> (Skat. 2019.26.05.)